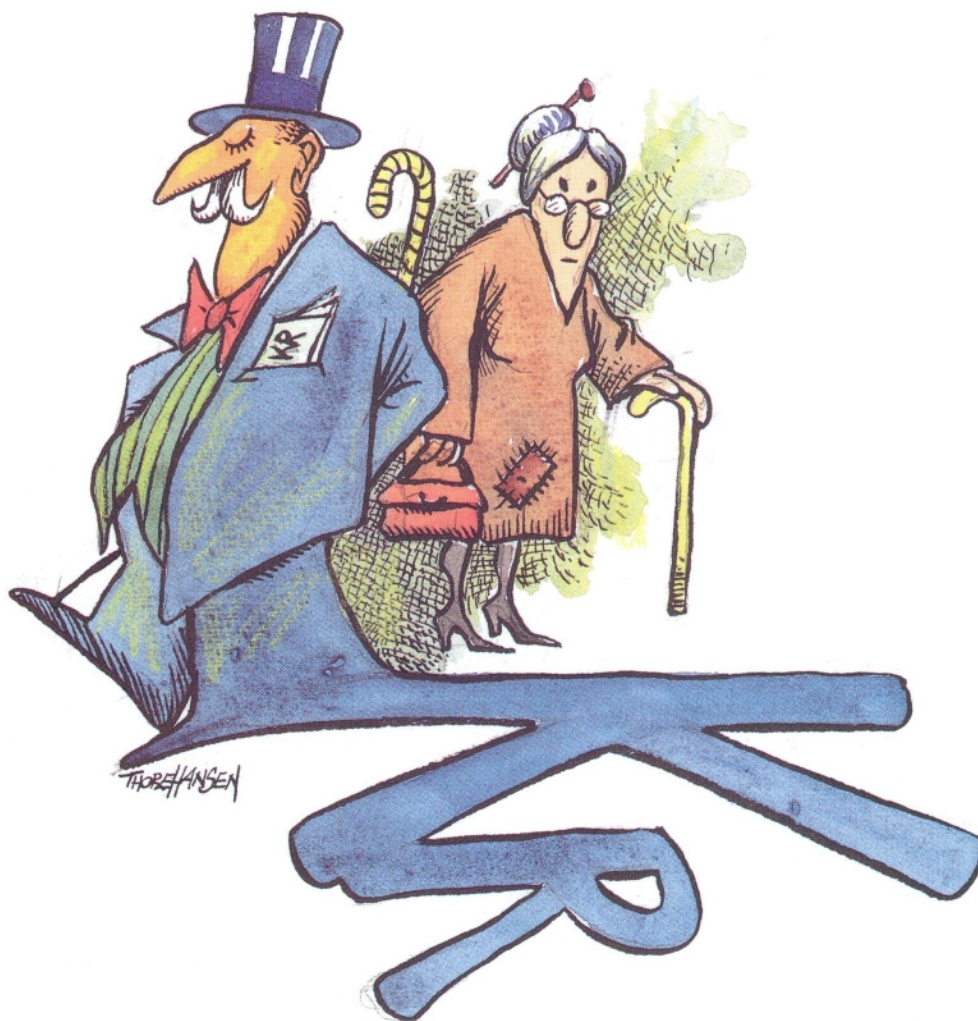

SAMFUNNSSPEILET

TIDSSKRIFT OM LEVEKÅR OG LIVSTIL

Alderspensjon:

Fortsatt store forskjeller mellom menn og kvinner

Dagens og morgendagens eldre kvinner

Uførepensjonister: Stadig flere vonde rygger

Levekår i Norden

ENDRING OG KONTINUITET

Stortingsvalget 1989

av Henry Valen, Bernt Aardal og Gunnar Vogt
er nettopp kommet i serien Sosiale og økonomiske studier – SØS

Denne boken retter søkelyset på de rekordstore endringene som fant sted under stortingsvalget i 1989. Nesten 40 prosent av velgerne skiftet standpunkt mellom 1985 og 1989. Forfatterne har vært opptatt av spørsmålet om hvorfor det er så stor bevegelse i velgerskaren. Og hvordan skiftningene har slått ut i forholdet mellom partiene.

Undersøkelsen inngår i en lang rekke valgundersøkelser som er gjennomført ved Institutt for samfunnsforskning. Siden stortingsvalget i 1977 er undersøkelsene foretatt i felleskap av Institutt for samfunnsforskning og Statistisk sentralbyrå.

Sammenlignet med tidligere publikasjoner fra valgundersøkelsene (jfr. H. Valen og B. Aardal: *Et valg i*

perspektiv. En studie av stortingsvalget 1981, Samfunnsøkonomiske studier nr. 54, Statistisk sentralbyrå 1983; B. Aardal og H. Valen: *Velgere, partier og politisk avstand*, Sosiale og økonomiske studier nr. 69, Statistisk sentralbyrå 1989), er denne rapporten tematisk noe mer avgrenset. I hovedsak fokuserer analysen på sammenhengen mellom sosial bakgrunn og stemmegivning, men det legges også vekt på den politiske kontekst og de stridsspørsmål som preget valgkampen i 1989.

Endring og kontinuitet, SØS nr. 74, ISBN 82-537-2963-4 koster kr 100,-.

Velgere, partier og politisk avstand, SØS nr. 69, ISBN 82-537-2762-3 koster kr 125,-.

De kan bestilles hos bokhandlerne.

Informasjonsavdelingen
Postboks 8131 Dep, 0033 Oslo 1

Nr. 3/1990 - 4. årgang
Utgis av Statistisk sentralbyrå

Redaksjon:

Ann-Lisbet Brathaug
Tor Jørgensen
Jan Erik Kristiansen
Björg Moen

Redaksjonsråd:

Olav Ljones
Nils Håvard Lund
Gisle Skancke

Tegner:

Thore Hansen

Abonnementspris:

kr 100,- for 3 nummer pr. år
Løssalgpris: kr 40,-

Abonnement bestilles hos:

Statistisk sentralbyrå
Opplysningskontoret
Postboks 8131 Dep
0033 Oslo 1
Tlf.: (02) 86 45 00

Artikler i tidsskriftet kan ikke uten videre tas som uttrykk for Statistisk sentralbyrås oppfatning.

Ved bruk av stoff fra tidsskriftet, bruk kildehenvisning "SSBs Samfunnspeilet".

Innhold:

Alderspensjon: Fortsatt store forskjeller mellom menn og kvinner 2

Kari Wuttudal

Dagens og morgendagens eldre kvinner – familieerfaring og yrkesliv 7

Turid Noack og Inger Texmon

Uførepensjonister: Stadig flere vonde rygger 13

Hilde H. Holte

Tema: Norden

Forbruksutgifter i Norden: 16

Stein Opdahl

Sysselsatte i Norge har høyest utdanning i Norden 20

Helge Næsheim og Arild Schou

Allt mindre velfærdsskillnader inom Norden 23

Joachim Vogel

Folke- og bolig telling 1990 27

Jan Furseth og Halvard Skiri

Sosiale indikatorer fra SSB 28

Alderspensjon:

Fortsatt store forskjeller mellom menn og kvinner

Kari Wuttudal

Andelen eldre i befolkningen øker, men det blir også flere i yrkesaktiv alder. Om det dermed blir flere som kan forsørge de eldre og yngre avhenger først og fremst av utviklingen på arbeidsmarkedet. Antall tilleggspensjonister øker og flere kvinner opparbeider tilleggspensjon – men betyr dette en utjevning av pensjonene mellom kvinner og menn?

Flere eldre

Siden folketrygden ble innført i 1967 har antall alderspensjonister økt med 90 prosent, fra 313 000 personer i 1967 til 595 000 personer i 1988. I 1967 utgjorde alderspensjonistene 8 prosent av befolkningen. I 1988 var andelen økt til 14 prosent. I år 2025 er andelen over 67 år beregnet å tilsvare 18 prosent av befolkningen.

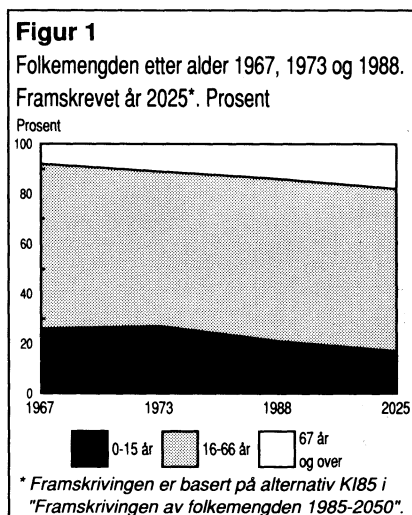
Mens andelen eldre i befolkningen har økt, har andelen barn under 15 år blitt redusert. I 1967 utgjorde barn 26 prosent av befolkningen, sammenliknet med 20 prosent i 1988. I år 2025 vil barn under 15 år og eldre over 67 år utgjøre omtrent samme andel av befolkningen, henholdsvis 17 og 18 prosent¹.

Barn og alderspensjonister betegnes ofte som den "forsørgede" del av befolkningen. De blir "forsørget" av

de som tilhører arbeidsstyrken. Arbeidsstyrken består av sysselsatte og arbeidssøkere uten inntekt. Utenfor arbeidsstyrken er foruten barn og alderspensjonister, studenter, personer uten arbeid, uføre og personer opptatt med husarbeid hjemme – og som altså ikke søker inntektsgivende arbeid.

Økt forsørgelsesbyrde?

En måte å bestemme "forsørgelsesbyrden" på, er å se hvor mange som er utenfor arbeidsstyrken pr. person i arbeidsstyrken. I 1973 "forsørget" hver person i arbeidsstyrken 1,4 personer og i 1988 0,9 personer. I 2025 vil hver person i arbeidsstyrken finansiere livsopphold for 0,8 personer. Dersom vi lar bare de eldre

Tabell 1. Personer i og utenfor arbeidsstyrken. 1973, 1988 og framskrevet år 2025. Antall og prosent

År	Befolkning i alt ¹	I arbeidsstyrken ²	Utenfor arbeidsstyrken	Forsørgelsesbyrden
1973	3 972 990	1 680 000	2 292 990	1,4
1988	4 220 686	2 183 000	2 037 686	0,9
2025	4 310 931	2 357 000	1 953 931	0,8
			Prosent	
1973	100	42	58	
1988	100	51	49	
2025	100	55	45	

¹ Se note til figur 1.

² Framskrivningen av arbeidsstyrken er basert på upubliserte data i SSB. Det forutsettes at yrkesprosentene er konstante på 1986-nivå.

tilhøre "forsørgelsesbyrden", vil hver person i arbeidsstyrken "forsørge" 0,3 personer både i 1973, 1988 og år 2025.

Antall "forsørgede" synker altså i forhold til antall personer i arbeidsstyrken. Det er fordi flere i befolkningen tilhører arbeidsstyrken nå enn tidligere, henholdsvis 42 prosent i 1973 og 51 prosent i 1988, mens andelen barn og eldre er omtrent uendret. Av samme grunn vil antal-

let eldre som hver person i arbeidsstyrken skal "forsørge" ikke øke, selv om andelen eldre i befolkningen øker.

Det er særlig kvinner som har økt sin deltagelse i arbeidsstyrken, spesielt kvinner i alderen 30 til 50 år. Yrkesprosenten for kvinner i denne alderen økte fra vel 50 prosent i 1973 til vel 80 prosent i 1988. Både yngre kvinner, 20-29 år, og de noe eldre, 50-59 år, har økt sin yrkesdeltagelse med 20 prosentpoeng disse 15 årene. Ifølge beregninger av arbeidsstyrken i år 2025 vil både kvinner og menn i de øvre aldersgruppene, 50-74 år, øke sin deltagelse i arbeidsstyrken, ellers vil endringene i forhold til 1988 være beskjedne.

"Forsørgelsesbyrden" vil altså ikke øke i perioden fram til år 2025 når vi ser på størrelsen av "forsørger" og "forsørgede" i befolkningen, men sysselsettingssituasjonen for personer i yrkesaktiv alder vil også spille en rolle. Både andelen arbeidsledige og uførepensjonerte vil influere på "forsørgelsesbyrden". Det framtidige arbeidsmarked vil muligens ha større betydning for "forsørgelsesbyrden" i samfunnet enn økningen i antall eldre.

Minstepensjon og tilleggspensjon

Alderstrygden har to hovedformål. For det første skal den sikre alderspensjonister en viss økonomisk minstepensjon uavhengig av tidligere yrkesinntekt. Dette ivaretas ved den såkalte minstepensjonen. Det andre formålet er å sikre trygghet for den økonomiske standard den enkelte har bygget opp i sitt yrkesaktive liv. Dette oppnås ved tilleggspensjonen som er gradert etter tidligere yrkesinntekt og antall yrkesaktive år. Alderspensjonen kan videre bestå av eventuelle forsørgingstillegg for ektefelle og barn.

De fleste kontantstønader i folketrygden er knyttet til et regulert grunnbeløp (G). Stortinget fastsetter grunnbeløpet hvert år. I 1988 var G 30 850 kroner. Minstepensjonen består av grunnpensjon, sært tillegg og kompensasjonstillegg. Grunnpensjonen tilsvarer grunnbeløpet for

enslig pensjonist. For ektefeller som begge er pensjonister er full årlig grunnpensjon 75 prosent av grunnbeløpet. Lever ektefellene atskilt, regnes de som enslige.

Sært tillegg fastsettes som en pro-sentsats av G. I april 1988 var sært tillegg 57 prosent av G. Sært tillegg i 1988 var 17 433 kroner for enslig pensjonist.

Ifølge satser for å fastsette pensjon var pensjonen i 1988:

Enslig minstepensjonist:

G	=	30 850	kroner
ST	=	17 433	kroner
KT	=	500	kroner
		48 783	kroner,
		tilsvarende 1,58 G	

Ektefeller hvor begge er minstepensjonister:

G	=	46 276	kroner
ST	=	31 934	kroner
KT	=	750	kroner
		78 959	kroner,
		tilsvarende 2,56 G	

Pr. ektefelle 39 480 kroner, tilsvarende 1,28 G

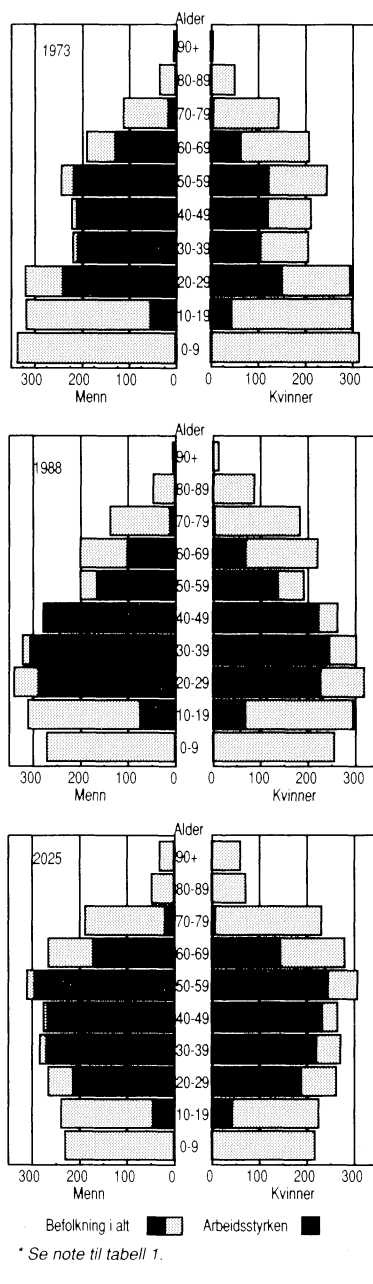
De ovenstående eksempler går ut fra at pensjonistene har full trygdetid, dvs. vært bosatt i Norge i 40 år etter fylte 16 år. Hvis trygdetiden er kortere, blir pensjonen tilsvarende mindre.

For å få tilleggspensjon må arbeidsinntekten ha vært større enn grunnbeløpet i minst 3 år. Tilleggspensjonen avhenger altså av tidligere yrkesinntekt (pensjonsgivende inntekt) og av antall opptjeningsår. For hvert opptjeningsår beregnes et pensjonspoengtall (P). Inntekter over 12 G (370 200 kroner i 1988) regnes det ikke pensjonspoeng for. For inntekter mellom 8 G (246 800 kroner i 1988) og 12 G medregnes 1/3 av inntekten ved poengberegning. Høyeste poengtall en kan oppnå er 8,33 G.

Full tilleggspensjon utgjør 45 prosent av det beløp som framkommer når det gjeldende grunnbeløp multipliseres med sluttpoengtallet. Sluttpoengtallet er gjennomsnitt av poengtallene for de 20 beste inntektsår. For å få full pensjon må alderspensjonisten ha hatt en arbeids-

Figur 2

Befolkningen og arbeidsstyrken etter kjønn og alder. 1973, 1988 og 2025. * 1 000

inntekt som er større enn G i minst 40 år.

Beregnet tilleggspensjon for en person som har hatt maksimal inntekt som det regnes pensjonpoeng av i 20 år:

$$TP = \frac{0,45 \times 30850 \times 8,33 \times 40}{40} = 115\ 641 \text{ kr}$$

$$KT = 500 \text{ kr}$$

$$G = \frac{30\ 850 \text{ kr}}{146\ 990 \text{ kr}}$$

Særtillegget ble innført i 1969. Med dette skulle en bedre inntekten til pensjonistene som ikke hadde opptjent tilleggspensjon. Særtillegget ytes også til pensjonister som har tilleggspensjon som er lavere enn særtillegget, særtillegget reduseres da krone for krone mot tilleggspensjonen. Alle alderspensjonister som har særtillegg, selv om de også har tilleggspensjon, er minstepensjonister.

Færre er minstepensjonister

Stadig flere av alderspensjonistene har opparbeidd rett til tilleggspensjon. I 1970 var omtrent alle alderspensjonistene minstepensjonister, 96 prosent, mens bare litt over halvparten, 54 prosent, var minstepensjonister i 1988. Antall minstepensjonister som også har tilleggspensjon er økt fra 3 prosent i 1970 til 24 prosent i 1988.

De fleste minstepensjonistene er kvinner. Faktisk har kvinneandelen økt på 1980-tallet. I 1983 var 73 prosent av minstepensjonistene kvin-

Tabell 2. Alderspensjonister med ulike typer ytelser. Prosent. 1983 og 1988

	1983	Andel kvinner	1988	Andel kvinner
Alle alderspensjonister	100		100	
Minsteytelse med bare særtillegg	44	83	30	88
Minsteytelse med særtillegg og tilleggspensjon	24	56	24	69
Pensjon større enn minsteytelsen	32	29	46	36

ner, mens andelen var 80 prosent i 1988.

Flere kvinner har imidlertid opparbeidd rett til tilleggspensjon, slik at flere av pensjonistene med en pensjon større enn minsteytelsen er kvinner i 1988 enn i 1983, henholdsvis 36 prosent og 29 prosent.

Det kan være verd å merke seg at av de minstepensjonistene som også har en liten tilleggspensjon er kvinnene i flertall, og deres andel øker. Denne gruppa "tilleggspensjonister" får ikke full uttelling for sin yrkesdeltaking og innbetaling til folketrygden fordi tilleggspensjonen er mindre enn særtillegget og særtillegget reduseres krone for krone mot tilleggspensjonen. Det at kvinnene utgjør en økende andel av denne gruppa minstepensjonister er medvirkende til at kvinnene utgjør en stadig større del av alle minstepensjonistene.

Kvinnens økte yrkesdeltaking vil bedre deres økonomiske kår som pensjonister. Men det er også kvinner som i all hovedsak utgjør gruppa minstepensjonister. Regjeringen har foreslått å innføre omsorgspoeng for år med omsorg for barn under 7 år (Ot.prop. nr. 77 (1989-90) som oppfølging av St.melding nr. 12 (1988-89)). Dette vil imidlertid ikke få betydning for kvinner som ikke er yrkesaktive, de vil fremdeles bli minstepensjonister. Men omsorgspoeng vil bedre pensjonen for kvinner som avbryter yrkesaktivitet i omsorgsperioden og for deltidsarbeidende kvinner.

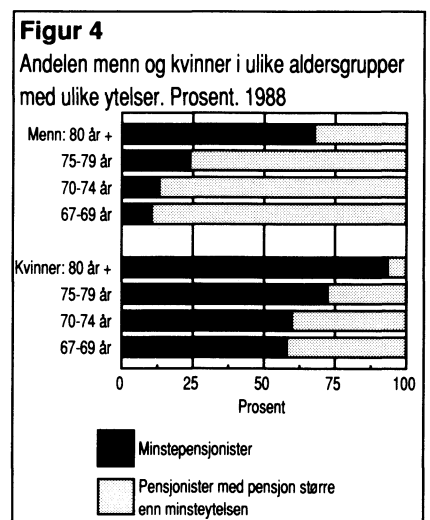
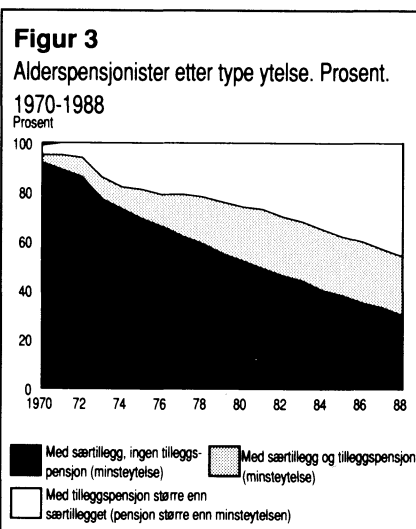
Typisk minstepensjonist er kvinne med høy alder og lav utdanning

I 1988 var hele 72 prosent av kvinnene og 27 prosent av mennene minstepensjonister.

De aller eldste pensjonistene har ikke hatt samme mulighet for å opparbeide tilleggspensjon som de yngre, folketrygden vil ikke være fullt utbygd før i år 2007. I aldersgruppa 67-69 år er 37 prosent minstepensjonister, mens hele 85 prosent av alderspensjonistene som er 80 år eller mer er minstepensjonister. I alt 94 prosent av kvinnene i den eldste aldersgruppa er minstepensjonister, sammenliknet med 68 prosent av mennene.

Jo lavere utdanning jo mer sannsynlig er det at alderspensjonisten har minsteytelse. Av pensjonistene med høyeste utdanning på barne- og ungdomsskolenivå er 61 prosent minstepensjonister, mens bare 24 prosent med universitets- eller høyskoleutdanning har minsteytelse.

For begge kjønn gjelder at jo høyere utdanning og lavere alder, jo mer sannsynlig er det at pensjonisten har opparbeidd tilleggspensjon. Kvinner har ikke i samme grad som menn deltatt i yrkeslivet og fått opparbeidd tilleggspensjon. Eldre har ikke hatt samme mulighet til opparbeidelse, derfor har kvinner og menn mer lik pensjonsytelse i den

eldste aldersgruppa enn blant yngre pensjonister.

Hele 90 prosent av alderspensjonerte menn med universitet eller høyskole som høyeste utdanning har en større pensjon enn minstepensjonen, 58 prosent av kvinner med samme utdanning. Bare 23 prosent av kvinnene med utdanning på barne- og ungdomsskolenivå har opparbeidd tilleggspensjon, mens 67 prosent av menn med samme utdanning har det.

Utdanningsnivået synes altså å ha noe større betydning for hvorvidt kvinnene har opparbeidd tilleggspensjon enn for mennene. Det er 35 prosent flere av kvinnene med høy utdanning enn lav som har større pensjon enn minstepensjonen, forskjellen blant menn er 23 prosent.

Pensjonsstørrelse – også forskjell mellom minstepensjonister

Minstepensjonister blir ofte sett på som ei ensartet gruppe, med en ensartet pensjonsutbetaling. En enslig minstepensjonist er beregnet å ha i underkant av 50 000 kroner i året. Det er imidlertid i alt 21 prosent av alle alderspensjonister som har mindre enn 40 000 kroner i pensjon. De fleste av disse er gifte minstepensjonister og/eller de har vært bosatt i Norge i mindre enn 40 år og fått redusert pensjon som følge av dette. 11 prosent av alle menn tilhører denne gruppa; 27 prosent av alle kvinner.

Ser vi på gruppa som har under 50 000 kroner utbetalt i pensjon, finner vi 60 prosent av alle alderspensjonistene, 77 prosent av alle kvinner er her og 35 prosent av alle menn.

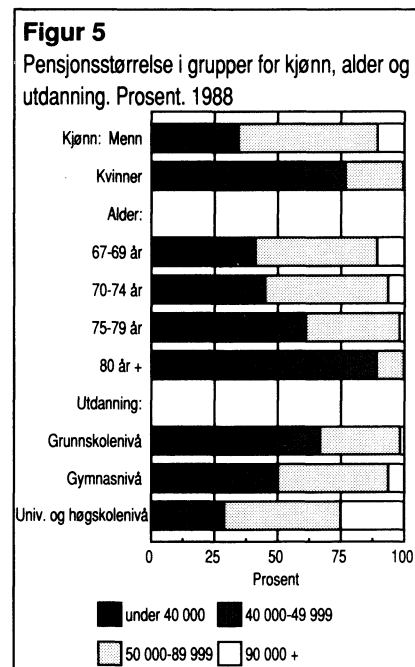
Høyt utdannede, yngre mannlige pensjonister har størst pensjon

Ifølge satsene var minstepensjon for enslig pensjonist i 1988 48 783 kroner, for ektefeller hvor begge er pensjonister er beregnet pensjon 78 959 kroner, altså 39 480 kroner på hver. Tilnæringsvis maksimal pensjonsutbetaling er beregnet til 146 990 kroner.

Gjennomsnittlig utbetalt pensjon for alle alderspensjonister i 1988 var 54 466 kroner. Gjennomsnittlig størrelse på pensjonen for minstepensjonister var 43 936 kroner og for pensjonister med pensjon større enn minstepensjonen 66 743 kroner.

Bare 5 prosent av pensjonistene har en pensjon som er større enn 90 000 kroner i året. I alt 11 prosent av alle menn har en så stor pensjon, men bare én prosent av kvinnene. Det er de yngste pensjonistene med høy utdanning som tilhører denne gruppa. Av dem med universitets- og høyskoleutdanning har 25 prosent en pensjon som er over 90 000 kroner, mens dette gjelder bare to prosent av dem med grunnskole.

Totalt sett mottar menn i gjennomsnitt ca. 15 000 kroner mer i alderspensjon enn kvinner. Gjennomsnittlig pensjon for menn var 63 268 kroner og for kvinner 48 460 kroner. Menn har større pensjon enn kvinner i alle aldersgrupper, men forskjellen er størst i den yngste gruppa. Menn i alderen 67-69 år har en gjennomsnittlig pensjon som er ca. 25 000 kroner større enn for kvinner i samme alder, henholdsvis 75 575 kroner og 50 232 kroner.

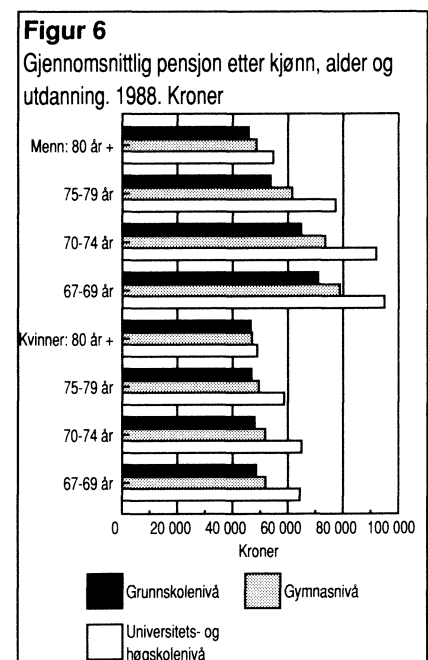

Menn i aldersgruppa 67-69 år, med universitets- eller høyskoleutdanning har størst gjennomsnittlig pensjon, 94 876 kroner. Det er 30 624 kroner mer enn hva kvinner i samme alder og med samme utdanning har. Lavest gjennomsnittlig pensjon har både kvinner og menn i aldersgruppa 80 år og over og med grunnskoleutdanning som høyeste utdanning. For disse tilsvarte pensjonen ca. 46 000 kroner i 1988.

Forskjellen i pensjonsstørrelse mellom de med grunnskoleutdanning og de med universitets- og høyskoleutdanning er størst blant de yngste alderspensjonistene. Gjennomsnittlig mottar en høytutdannet mannlige alderspensjonist i alderen 67-69 år 24 009 kroner mer i pensjon enn en mann på samme alder med grunnskoleutdanning. Det tilsvarende beløp for kvinner er 15 722 kroner.

Vil kvinner og menn få lik pensjon?

Vi kan altså konkludere med at det er forholdsvis store inntektsforskjeller mellom alderspensjonistene. Kvinner er generelt dårligere stilt enn menn. De er oftere minstepensjonister. I alt 73 prosent av menn

med alderspensjon har tilleggspensjon, sammenliknet med 28 prosent av kvinnene. Kvinner får oftere liten eller ingen uttelling for sin yrkesaktivitet fordi tilleggspensjonen de har opparbeidet er mindre enn særtillegget. Også som tilleggspensjonister har kvinner gjennomgående langt lavere pensjon enn menn.

Med økt utdanningsnivå, økt yrkesdeltaking og lengre arbeidstid for kvinner vil trolig kjønnsforskjellen i pensjonsnivå på langt sikt bli redusert. En del kvinner vil altså "ta inn på" mennene. Men de aller fleste minstepensjonistene vil fortsatt være kvinner. På kort sikt vil således kjønnsforskjellene fortsatt øke (Kjeldstad 1988), fordi menns pensjonsrettigheter øker mer enn kvinners. Innføring av pensjonspoeng for hjemmeværende med omsorg for barn vil riktignok også kunne bidra til utjevning, men virkningene av dette vil imidlertid ikke gi full effekt før rundt år 2040.

¹ Utviklingen i fødselstallene de siste årene kan tyde på at andelen barn blir noe høyere enn forutsatt i dette framskrivingsalternativet.

Litteratur

Kjeldstad, Randi (1988): *Inntekt over livsløpet: Pensjonsgivende inntekt og alderspensjon*. INAS-rapport 1988:2.

Ot.prop. nr. 77 (1989-90): *Lov om endringer i lov 17. juni 1966 nr. 12 om folketrygd og visse andre lover. - Endringer i folketrygdens pensjonssystem*.

Stortingsmelding nr. 12 (1988-89): *Folketrygdens økonomi og pensjonssystem*.

Kari Wuttudal er cand. polit. og konsulent i Statistisk sentralbyrå, Kontor for sosialstatistikk.

AKTUELL STATISTIKK FRA SSB

Familier i Norge – Familiestatistikken 1989

Det var i alt 1 930 000 familier i Norge ved inngangen av 1989. Dette var 72 000 eller 3,9 prosent flere enn i 1987. Siden 1980 har tallet på familier økt med 14,6 prosent.

Det er tall fra Familiestatistikken som viser denne utviklingen. Familiestatistikken gir informasjon om følgende familietyper: Ektepar med og uten barn, mor eller far med barn og enslig. Statistikken gir ikke informasjon om ugift samliv generelt, men fanger opp samboende par med felles barn og felles adresse. Gruppering av personer til familier foretas ved hjelp av et familienummer som er knyttet til den enkelte person.

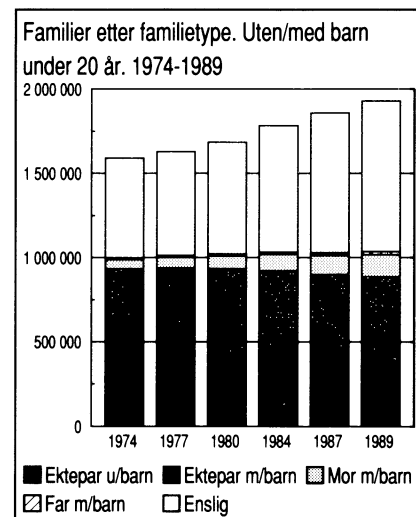
Det er først og fremst utviklingen i familietypene enslig og ektepar uten barn som har ført til vekst i tallet på familier totalt. På 80-tallet har antall barnefamilier vært tilnærmet konstant. I 1989 var det i alt 617 000 familier med barn under 20 år, mens det var 564 000 med barn under 18 år.

Fordelingen av barnefamilieene etter foreldrenes ekteskapelige status er endret. I 1980 utgjorde ektepar med barn under 20 år 85 prosent av alle barnefamilier. Ved inngangen til 1989 hadde denne andelen sunket til 76 prosent, mens andelen mor eller far med barn hadde økt tilsvarende, til rundt en fjerdedel (ca. 150 000) av totalt antall barnefamilier. I denne fjerdedelen "skjuler" det seg rundt 36 000 barnefamilier som lever i ugift samboerskap med felles barn. Det var flest samboende par i de tre nordligste fylkene.

Det er først og fremst veksten i antall enslige som betyr mest for utviklingen i antall familier totalt. Familietypen enslig omfatter alle personer som ikke kommer inn under noen av gruppene ektepar med/uten barn, mor/far med barn eller samboende par med felles barn. Tallet på enslige pr. 1. januar 1989 var drøyt 812 000. Dette var 7,3 prosent flere

enn i 1987. Personer som faller inn under familietypen enslig bor nødvendigvis ikke alene. De kan leve i andre former for samliv som familiestatistikken ikke har noen muligheter for å fange opp; f.eks. i samboerforhold hvor det ikke finnes felles barn, samboerforhold hvor det er to av samme kjønn, kollektiv osv.

Familiestatistikken gir også opplysninger om hvor mange unge det er som fortsatt bor hjemme hos mor og/eller far etter fylte 18 år. Av *alle unge* (uansett ekteskapelig status) i alderen 18-19 år bodde 94 prosent av guttene og 85 prosent av jentene fortsatt hjemme hos en eller begge foreldrene. I aldersgruppen 20-24 år var andelen 69 prosent for menn og 43 prosent for kvinner og i gruppen 25-29 år henholdsvis 27 og 9 prosent. Familiestatistikken bekrefter altså at det er betydelig vanligere for voksne sønner å bli boende hjemme enn for voksne døtre. Denne kjønnsforskjellen finner vi også når det er de med sivilstand *enslig* som er utgangspunktet for beregningene. I alt 73 prosent av enslige menn i alderen 20-24 år bodde fortsatt hjemme hos foreldrene sammenliknet med 60 prosent av kvinnene. Blant enslige menn i alderen 30-34 år hadde 25 prosent ennå ikke forlatt "redet", mens bare 14 prosent av enslige kvinner fortsatt bodde hjemme. Når det gjelder de *reelt* enslige (de som er registrert bosatt alene), er det flest enslige menn i alle aldersgrupper mellom 25 og 55 år. For gruppene 18-19 år og 20-24 år er det imidlertid en overvekt av kvinner; det samme gjelder for aldersgruppene over 60 år.

Dagens og morgendagens eldre kvinner

– familieerfaring og yrkesliv¹

Turid Noack og Inger Texmon

Hvordan antallet eldre her i landet vil utvikle seg i de neste 20-25 år har vi nokså gode anslag for. Kunnskap om hvilke behov, krav og ønsker morgendagens pensjonister vil ha, krever imidlertid innsikt i langt mer enn antallet eldre.

I de eldre aldersgruppene er kvinnene i flertall, og i denne artikkelen ser vi spesielt på de kvinnelige pensjonistene. Kan dagens pensjonister tjene som modeller for morgendagens eldreomsorg, eller vil morgendagens gamle kvinner, det vil si kvinner født rundt siste krig, ha andre behov for omsorg og helsetjenester enn det vi kjenner til fra dagens eldre?

For å bidra til svar på dette rettes søkelyset mot ulike fødselskull av kvinner. Hva slags familieerfaringer, yrkesliv og utdanning har de bak seg de som er født i første halvdel av dette århundre?

Hvor mange eldre vil det bli i årene som kommer?

De eldre har utgjort en stadig større gruppe av befolkningen, både absolutt og relativt. Ser vi på gruppen i alderen 60 år og over, var denne i 1930 ca. 320 000 personer og økte fram til 1987 til ca. 890 000, det vil si nesten en tredobling.

I de nærmeste 10-15 årene vil antall personer 60 år og over avta noe. Det er små fødselskull fra 1930-årene som nå vil komme inn i denne

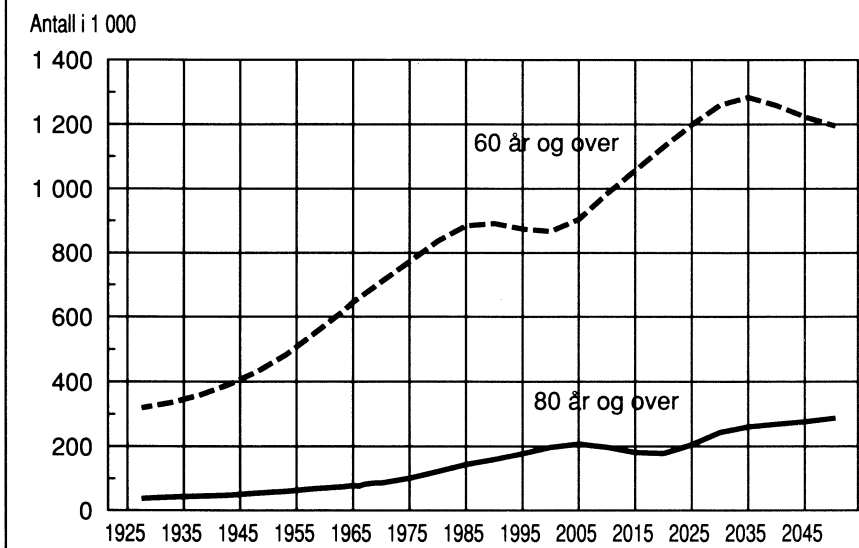
aldersgruppen. Deretter blir det igjen en kraftig vekst.

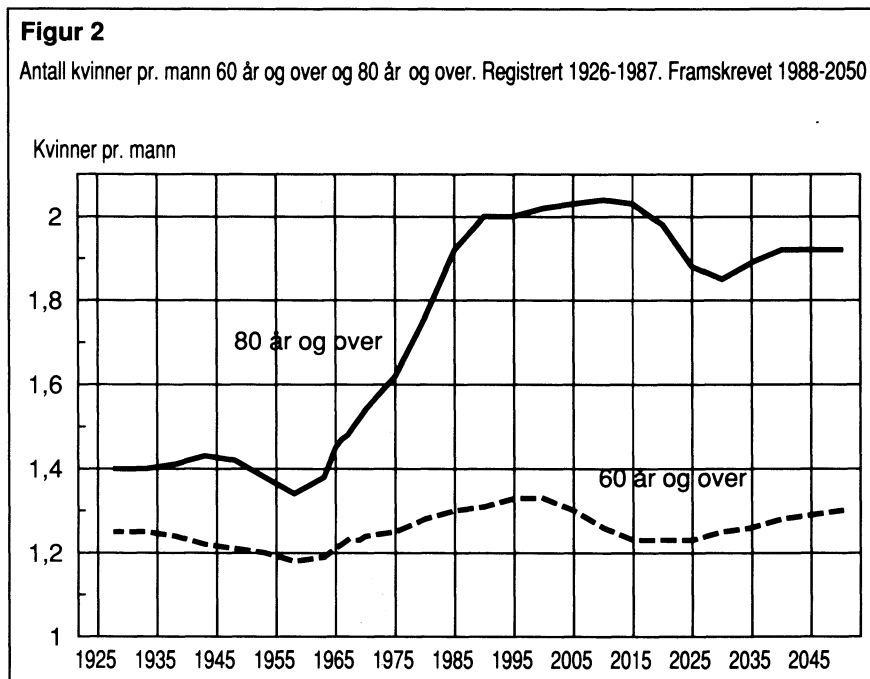
Antallet over 80 år vil relativt sett øke mer enn gruppen *alle* eldre over 60 år. Gruppen 80 år og over er nesten firedoblet i perioden fra 1930, fra i underkant av 40 000 til dagens 150 000. Antall personer i alder 80 år og over vil også få en midlertidig

nedgang etter år 2010, for så å øke sterkt. I aldersgruppen 80 år og over er det i dag nærmere to kvinner pr. mann, mens det i 1965 og i de foregående tiår var ca. 1,4 kvinner pr. mann. Blant befolkningen over 60 år er det tilsvarende forholdstallet i dag 1,3 kvinner pr. mann. At kvinneoverskuddet blant eldre er så stort, har selvfølgelig bidratt sterkt til økningen i enslige eldre. Hvordan kvinneoverskuddet i den eldre delen av befolkningen vil utvikle seg, er avhengig av endringene i menns og kvinners dødelighet.

Figur 1

Antall personer 60 år og over og 80 år og over. Registrert 1928-1987. Framskrevet 1988-2050

Siden 1950 har dødeligheten i den kvinnelige del av befolkningen blitt redusert i alle aldersklasser, mens dødeligheten for den mannlige del av befolkningen ikke har endret seg i samme grad. Forskjellen mellom kvinners og menns forventede levealder har nesten blitt fordoblet i denne perioden – til nærmere 7 års forskjell. I Statistisk sentralbyrås befolkningsframskrivninger er det ikke forutsatt at denne forskjellen vil fortsette å øke, men heller ikke at mennene skal begynne å hente inn noe av det "tapte". For begge kjønn er det forutsatt en svak reduksjon i dødeligheten – nær det som er observert i foregående tiår.

Det er både utviklingen i fødselskullenes størrelse rundt siste århundreskifte og endringene i befolkningens dødelighet som har ført til veksten i antall eldre gjennom de foregående 50 år. Særlig var barnedødeligheten betydelig lavere for kohorter født i vårt århundre enn for dem født sent på 1800-tallet, men også dødeligheten for den voksne og eldre del av befolkningen har gått ned – med unntak for enkelte perioder, og altså i ulik grad for menn og kvinner.

Ser vi på kvinner født rundt 1910, 1920, 1930, 1940 og 1950 og forlenger deres overlevelsesandeler ved å bruke dagens dødsrater, kan vi sammenlikne overlevelse fram til 80-årsalder for disse kohortene. Andelen som oppnår 60-årsalder, er nokså ulik: Blant etterkrigskohortene vil det høyst sannsynlig være nesten 90 prosent som oppnår å bli 60 år, mens det for dem født før 1910 var under 70 prosent som nådde denne alder. Det vil ikke være like store forskjeller mellom andelen som når 80 år. Det er altså en større del av de senere kohortene som faller fra mellom 60- og 80-års alder.

Andel eldre varierer mellom ulike typer kommuner

Fordi det er kommunene som har administrativt og økonomisk ansvar for eldreomsorgen, har aldersstrukturen i den enkelte kommune stor betydning. Av landets befolkning er i dag 21 prosent over 60 år, men det er store variasjoner kommunene imellom.

Kommuner med tradisjonelt lav fruktbarhet kombinert med stor nettoutflytting har allerede i dag en svært høy andel eldre. Et godt eksempel på en slik kommune er Rendalen i Hedmark med 38 prosent over 60 år.

Høy andel eldre er det også i en del kommuner som består av kjernen i et byområde hvor det går flyttestrømmer av unge ut til nabokommunene. Oslo, Drammen og flere av Østfoldbyene og Hamar er eksempler på slike kommuner. Her varierer eldreandelene mellom 25 til 33 prosent.

Nabokommuner til store og midtstore byer der utbygging av nye boligområder medfører vekst først og fremst av barnefamilier, er eksempler på kommuner med ung befolkning.

Også enkelte deler av landet med tradisjonelt høy fruktbarhet, har en ung befolkning. Dette gjelder for Finnmark hvor flere av kommunene har eldreandeler (60 år og over) på bare 10-15 prosent av befolkningen.

Et annet eksempel på kommuner med lave eldreandeler er kommu-

Tabell 1. Andeler av utvalgte kvinnekohorter som oppnår ulike aldre. (Registrerte og estimerte tall)

Fødselsår	Alder				
	40 år	50 år	60 år	70 år	80 år
1906-10	81,3	79,4	68,6	67,0	49,1
1916-20	87,0	85,2	81,5	72,5	54,1
1926-30	91,2	89,6	85,5	76,6	57,2
1936-40	93,3	91,6	87,6	78,5	58,6
1946-50	95,4	93,6	89,5	80,2	59,9

Tabell 2. Eldreandeler i de minst sentrale og mest sentrale kommunene. Prosent. 1965, 1987 og 2015

	År	Andelen 60 år og over (prosent)				
		I alt	<10	10-19	20-29	>=30
Minst sentrale kommuner*	1965	100	2	52	45	1
	1987	100	0	13	80	7
	2015	100	0	4	89	7
Mest sentrale kommuner	1965	100	4	88	8	0
	1987	100	1	75	24	0
	2015	100	0	28	72	0

* Kommunene er gruppert etter SSBs kommuneklassifisering.

ner som har hatt en sterk innflytting av unge mennesker på grunn av en intensiv industrialisering. I Årdal kommune i Sogn og Fjordane er 19 prosent over 60 år, men eldreandelen endrer seg raskt etter hvert som den unge arbeidsstokken fra utbyggingperioden eldes.

Vi har sett mer systematisk på hvordan nivået for eldreandel er i sentrale og mindre sentrale norske kommuner. I år 2015 viser befolkningsframskrivingen at det store flertall av norske kommuner uansett hvor sentralt de ligger, vil ha eldreandeler på mellom 20-30 prosent, mens det i dag er mange kommuner, spesielt i sentrale strøk, som har under 20 prosent i alder 60 år og over.

Tabell 3. Gjennomsnittlig barnetall* ved 25-, 30- og 50-årsalder for utvalgte kvinnekohorter

Kvinnenes fødselsår	Alder		
	25 år	35 år	50 år
1910 . . .	0,5	1,5	2,0
1920 . . .	0,6	1,8	2,2
1930 . . .	0,9	2,0	2,5
1940 . . .	1,2	2,3	2,4

Kilde: Brunborg, 1988.

* Barnetallet viser levendefødte barn, ikke gjennomsnittlig antall barn i live når mødrene blir pensjonister. For 1910- og 1920-kohortene vil det gjennomsnittlige barnetallet når de er 80 år, være rundt 7-8 prosent lavere.

Høye kvinneandeler i eldrebefolkningen vil imidlertid fortsatt være mest utpreget i de mer sentrale kommunene. I de minst sentrale kommunene vil fordelingen mellom mannlige og kvinnelige pensjonister være langt jevnere.

Kvinner i kommende pensjonistkull har fått flere barn enn dagens 80-åringer

En vesentlig del av uformell hjelp til eldre utføres av den nærmeste familie (Lingsom 1987). Familien, og da særlig egne barn, utgjør også en ressurs som aktive formidlere av omsorg fra det offentlige (Daatland 1982). Vi må derfor forvente at eldre med egne barn alt i alt er bedre rustet når behovet for hjelp melder seg enn de barnløse er.

Vi skal se litt nærmere på giftermål og barnetall for kvinner født rundt 1910, 1920, 1930 og 1940. Hva

har de av familie som eventuelt kan tre støttende til i eldre år?

Dagens pensjonister har i gjennomsnitt færre barn enn dem som når pensjonsalderen om noen år. Gjennomsnittlig antall fødte barn var for kvinnene født i 1910 bare 2,0, mens kvinnene født i 1930 har en kohortfruktbarhet på 2,5 og 1940-kohorten ligger like under dette nivået (Brunborg 1988).

Det lave gjennomsnittlige barnetallet for dagens pensjonister skyldes i stor utstrekning at mange av dem aldri fikk barn. Vi har ikke data som viser den nøyaktige andelen barnløse blant dagens gamle kvinner, men har anslått at om lag hver femte kvinne født i 1910 forble barnløs. For dem født i 1920 var andelen barnløse sunket til 14 prosent. Av morgendagens eldre kvinner vil bare 1 av 10 være uten barn.

En forholdsvis stor andel av dagens pensjonister har fått bare ett barn. 15-20 prosent av dem som giftet seg i 1930-årene og forble gift i minst 20 år, endte opp som ettbarnsmødre, mot 10-15 prosent av dem som er noen ti-år yngre. Dermed er det også større sjanse for at dagens eldre ikke lenger har barn i live enn det de kommende pensjonistene vil oppleve.

Andelen med riktig store barneflokker (5 eller flere) er imidlertid høyere blant dagens gamle kvinner enn den vil være blant morgendagens pensjonister. Men også en stor andel av morgendagens eldre vil når

Tabell 4. Barnetallsfordeling ved 40-årsalder for utvalgte kvinnekohorter. Prosent

Fødselsår	Barnetall					
	I alt	0	1	2	3	4+
1910 . . .	100	ca. 21*				
1920 . . .	100	ca. 14*				
1935 . . .	100	9,9	0,5	30,7	27,3	21,6
1940 . . .	100	9,6	10,1	34,0	29,0	17,4

Kilde: Brunborg og Kravdal (1986), Statistisk sentralbyrå (1978).

* Gitt 5 prosent barnløse blant gifte/før gifte og 90 prosent barnløse blant ugifte.

Tabell 5. Sivilstand ved 40-årsalder for utvalgte kvinnekohorter. Prosent

Fødselsår	I alt	Gift/før gifte	Ugifte
1910	100	81,6	18,4
1920	100	89,4	10,6
1930	100	93,4	6,6
		(skilte 3,2 og enker 1,8)	
1940	100	94,3	5,7
		(skilte 8,7 og enker 1,7)	

de før eller siden får behov for hjelp, ha mange barn å støtte seg til. Nesten halvparten av kohortene født i 1935 og 1940 har 3 eller flere barn.

Hvor mye hjelp og omsorg generasjonene faktisk makter å gi hverandre, vil i stor grad være avhengig av den geografiske avstanden dem imellom. De som i dag merker omsorgsbehovet fra sine gamle foreldre, er de samme generasjonene som i 1950- og 1960-årene i stor utstrekning flyttet fra distrikts-Norge. En god del av dem vendte imidlertid tilbake. Også for dagens ungdom – sønner og døtre av morgendagens pensjonister – er utflyttingen stor, og det er et åpent spørsmål om de i samme grad som sine forgjengere vil flytte tilbake til sine hjemtrakter.

Hvordan fødslene plasseres i livsløpet får betydning for forholdet mellom generasjonene. Mange av dagens eldre kvinner har fått sine barn forholdsvis sent, og har derfor relativt unge barn. Kommer barna derimot riktig tidlig i livsløpet, kan også den yngre generasjonen ha begynt å merke alderens virkninger når foreldregenerasjonen trenger hjelp. En stor andel av morgendagens gamle kvinner vil ved 80-årsalder allerede ha barn som selv raskt nærmer seg pensjonistenes rekke.

Det vil bli færre eldre som aldri har vært gift – men flere skilte

Den høye andelen barnløse blant dagens eldre kvinner er mye en følge av at mange av dem ikke giftet seg. Av dagens 80-åringer har 18 prosent

aldri vært gift. Det betyr ikke bare fravær av ektefelle og barn, men også at familienettverket snevres inn siden det heller ikke er noen svigerfamilie.

Dagens 50-åringer har en annen familiesituasjon. Bare 6 prosent av dem har aldri vært gift. Av kvinnene født i 1940 er imidlertid 9 prosent skilt innen 40-årsalder. Vi vet lite om hvordan kontakten med tidligere svigerfamilie opprettholdes. Det er imidlertid ikke urimelig å anta at med skilsmisse før 40-årsalder vil båndene til tidligere svigerfamilie være betydelig svekket når pensjonisttilværelsen er et faktum.

Rundt 70-årsalder levde 37 prosent av kvinnene født 1908-1912 alene, mens 54 prosent hadde ektefelle og/eller barn i husholdningen (Ås 1989). Med en stor andel ugifte og barnløse er det rimelig å tenke seg at andre familiekontakter kan erstatte den tradisjonelle kjernefamilien. Data for de samme kvinnekohortene (1908-1912) vitner ikke om at en slik tilpasning er særlig utbredt, i det minste når det gjelder bofellesskap. Ved 70-årsalder var det bare 5 prosent av disse kvinnene som bodde sammen med søsken.

Sammenliknet med noen tiår tilbake er det forholdsvis færre av de enslige eldre (ugifte eller før gifte) som bor sammen med nær familie (Moen 1989). Endringene i de eldres familieforhold har antakelig betydd mindre for akkurat denne utviklingen. Viktigere har det nok vært at både de eldre og de yngre generasjo-

nene har fått bedre økonomiske muligheter til å opprettholde en egen husholdning.

Ikke bare familiemønsteret, men også kvinnenes engasjement utenfor hjemmet, spiller en viktig rolle for hva slags pensjonister vi har i dag og vil få i framtiden. Yrkesmønsteret – sammen med utdanningsnivå – gir et godt innblikk i hvilke ressurser dagens og morgendagens gamle kvinner rår over.

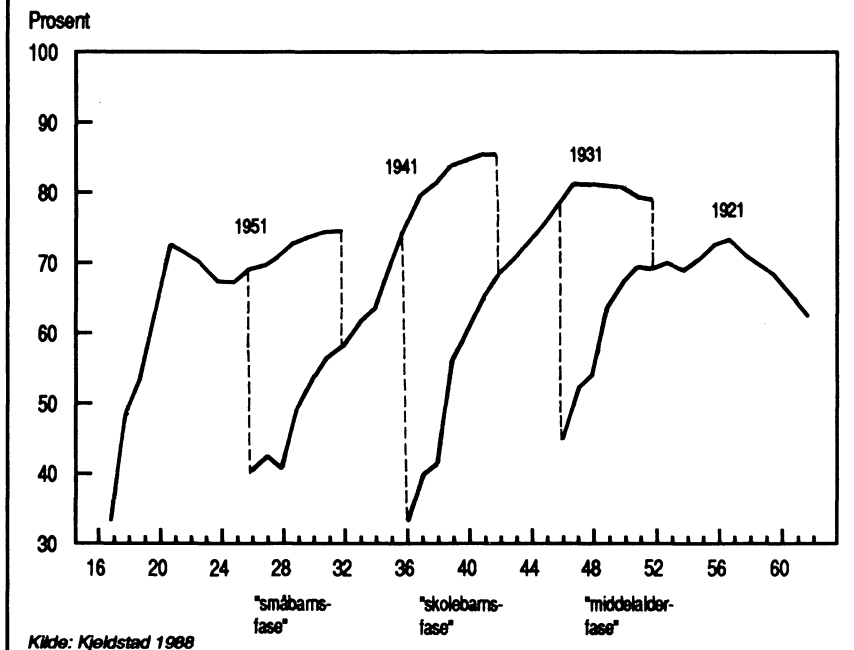
Et økende antall eldre kommer til å ha høy utdanning

Morgendagens pensjonister vil ha en gjennomsnittsutdanning som er godt og vel et år lenger enn det dagens gamle har (Hernæs 1985). Den generelle økningen i utdanningsnivå betyr imidlertid ikke at forskjellen mellom kvinner og menn blir mindre. Kvinner født i 1940-årene var ennå ikke fylt 40 år i møte med 1970-årenes kvinnebevegelse og generelt gode økonomiske tider. Det kunne gi både inspirasjon og muligheter for å vende tilbake til skolebenken. En del av dem har nok også tatt mer utdanning i godt voksen alder, men dette er ikke nok til å jevne ut forskjellen mellom kvinner og menn.

Av dagens riktig gamle kvinner (over 80 år) har bare 3 av 10 utdanning over det som i deres oppvekst var obligatorisk skolegang – mot 6 av 10 av morgendagens eldre. En økende andel vil også ha høy utdanning. Av kvinner født i 1940 har 16 prosent utdanning på universitets- eller høyskolenivå, mens det blant dem som i dag er 80 år er bare 3 prosent som har så lang utdanning.

Selv om de eldres utdanningsnivå øker, vil morgendagens pensjonister fortsatt ha langt kortere og framfor alt mindre tidsmessig utdanning enn den yngre delen av befolkningen. Og den forskjellen er kan hende mer avgjørende for de eldres situasjon enn hvor mange år de i sin tid tilbrakte på skolebenken.

Figur 3
Yrkesprosent over livsløpet (1967-83) for fire fødselskohorter kvinner

Kilde: Kjeldstad 1988

Mer yrkeserfaring og bedre pensjonsgrunnlag

Gjennom de de siste tiårene har det vært en sterk økning i etterspørselen etter kvinnelig arbeidskraft. Blant annet har helse- og undervisningssektoren vært i sterk vekst, og denne veksten har dessuten hatt et desentralisert mønster.

Kjeldstad (1988) har sett nærmere på yrkesaktiviteten til kvinner født i 1921, 1931, 1941 og 1951 i perioden 1967-1983. Yrkesprosenten økte kraftig i alle kohortene. Det gjaldt også for de eldste (født 1921) som ved starten av denne perioden var midt i 40-årene (figur 3). De to eldste kohortene viser i siste del av perioden noe synkende yrkesaktivitet, noe som *kan* ha sammenheng med at de eldste er skjøvet ut pga. stagnasjonen i offentlig sektor, men som også kan ha andre forklaringer.

Beregninger basert på anslag for framtidige yrkesprosent og tallet viser at de to yngste fødselskullene (1941 og 1951) vil få nesten like stor inntjening av pensjonspoeng som deres jevnaldrende menn (oppunder 90 prosent). De to eldste fødselskullene vil få under halvparten

av mennenes opptjening (Kjeldstad 1988).

Mellomkrigsgenerasjonene er de kvinnene som sterkest har møtt de skiftende kravene til kvinneollen. I den grad de søker å realisere begge idealer, er det tenkelig at presset blir så stort at de etter hvert som alderen krever sitt, igjen prioriterer familieforpliktelsene inkludert omsorg utenfor egen husholdning som hjelp til gamle foreldre, eller avlastning og omsorg til barn og barnebarn. For mange i disse kvinnegenerasjonene har også arbeidet utenfor hjemmet vært ensbetydende med omsorgs- og servicearbeid, i yrker med få eller ingen karrieremuligheter, og med fysisk belastende arbeid.

I Amundsen (1988) er det gitt data for utviklingen i uføretrygd, som illustrerer økningen i én form for nedtrapping for eldre arbeidstakere. Mens mindre enn 10 prosent av kvinnene født 1901-1905 var uføretrygdde da de var 60-64 år, er andelen nesten 25 prosent for kvinner født 1921-1925. Andelen uføretrygdde har steget sterkt også blant kvinner under 60 år.

Nye eldroller

I det foregående er dagens gamle kvinner sammenliknet med de fødselskull av kvinner som vil bli pensjonister om et tiår eller to. Framtidens eldre vil ha andre ressurser å møte alderdommen med enn dem som er gamle i dag. Morgendagens kvinnelige pensjonister har oftere stiftet egen familie, de har forholdsvis mange barn, mer formell utdanning og - ikke minst - lenger erfaring fra arbeidsmarkedet.

Som enkeltindivider ser det altså ut til at morgendagens gamle kvinner står sterkere enn dagens. Samtidig viser beregninger at morgendagens eldre vil utgjøre en økende andel av befolkningen. Dette er en utvikling som nok kan gi de eldre en viss politisk makt, men som også blir et spørsmål om kapasitet i den offentlige omsorgen. Det samme gjelder selvsagt for den uformelle, familiebaserte omsorgen. Flere barn og barnebarn betyr ikke nødvendigvis at de yngre generasjonene vil ha muligheter for å gi hjelp og støtte eller at de eldre selv vil ønske slik familiebasert omsorg.

Flere har framhevet at morgendagens eldre sannsynligvis vil ha helt *andre* ønsker om hvordan pensjonisttilværelsen skal være enn det dagens gamle har. Det vil si at utdanning og yrkesbakgrunn har lagt grunnlaget for andre preferanser, verdier og vaner, og at disse i stor utstrekning vil bevares i eldre år. På noe lengre sikt er det rimelig å anta at slike kohorteffekter får spesielt stor betydning for kvinnelige pensjonister, siden kvinnenes livsløp har endret seg mer markert enn mennenes i denne perioden.

Kohorteffektene er imidlertid bare en del, om enn en viktig del, i beskrivelsen av morgendagens gamle kvinner. Preferanser, holdninger og verdier er ikke bare et resultat av hva en har erfart og gjort tidligere i livet, men preges også av livsfase og aldring. Sosial og biologisk aldring vil føre til endringer i preferanser og verdier i forhold til det som preger

dagens 50 år gamle kvinner, men hvordan denne kombinasjonen av kohort- og alderseffekt vil bli er vanskelig å si.

¹ Artikkelen er en forkortet versjon av et bidrag til Norsk Gerontologisk Instituttts prosjekt "Gamle kvinner i Norden", et prosjekt finansiert av Sosialdepartementet og Nordisk ministerråd.

Litteratur

Amundsen, Ellen (1988): *Individuelle faktorer ved rekruttering til uførepensjonsordningen*. Rapport 88/16, Statistisk sentralbyrå.

Brunborg, Helge (1988): *Kohort- og periodefruktbarheten i Norge 1845-1985*. Rapport 88/4, Statistisk sentralbyrå.

Brunborg, Helge og Øystein Kravdal (1986): *Barnetall blant norske kvinner*. Rapport 86/27, Statistisk sentralbyrå.

Daatland, Svein Olav (1982): *Den offentlige eldreomsorg i en norsk bykommune*. Norsk Gerontologisk Institutt. Rapport nr. 3.

Hernæs, Erik (1985): *Framskrivning av befolkningens utdanning*. Samfunnsøkonomiske studier nr. 60, Statistisk sentralbyrå.

Kjeldstad, Randi (1988): *Inntekt over livsløpet: Pensjonsgivende inntekt og alderspensjon*. INAS-rapport 1988:2.

Lingsom, Susan (1987): *I eget hjem med andres hjelp. Offentlig og privat omsorg i eldres hverdag*. INAS-rapport 1987:3.

Moen, Bjørg (1989): *Husholdningsstørrelse og -sammensetning 1960, 1970 og 1980*. Rapport 89/15, Statistisk sentralbyrå.

Statistisk sentralbyrå (1988): *Barnetall i ekteskap*. Rapport 88/21.

Ås, Dagfinn (1989): Upubliserte tall. Personlig meddelelse.

Turid Noack er mag. art. i sosiologi og forsker i Statistisk sentralbyrå, Demografisk analysegruppe.

Inger Texmon er cand. real. og førstekonsulent i Statistisk sentralbyrå, Demografisk analysegruppe.

AKTUELL STATISTIKK FRA SSB

Nesten 10 000 flere barnehageplasser i 1989

Ved utgangen av 1989 hadde vel 128 000 barn plass i barnehage. Det tilsvarer en økning på 9 300 plasser, eller snaut 8 prosent fra året før. Barnehageplassene fordelte seg på 4 310 barnehager. Dette viser tall fra Statistisk sentralbyrås barnehagestatistikk.

I alt hadde 34 prosent av alle barn under 7 år plass i barnehage. Dekningsgraden i 1988 var på 32 prosent. Dekningsgraden for heldagsplasser (over 30 timer pr. uke) var 19 prosent i 1989, mot 17 prosent i 1988.

Selv om alle fylker har bedret barnehagedekningen fra 1988 til 1989, er det fortsatt store geografiske forskjeller i dekningsgraden. Av fylkene var Oslo best dekket, her hadde 47 prosent av alle barn under 7 år plass i barnehage. Dårligst dekket var Agderfylkene, med en dekningsgrad på 27 prosent.

Forskjellen mellom fylkene er større når vi ser på dekningsgraden av heldagsplasser (over 30 timer pr. uke). I Oslo hadde 42 prosent av alle barn under 7 år heldagsplass. I Aust-Agder var det tilsvarende tallet 8 prosent.

Barnehagedekningen varierer enda mer på kommunenivå. Dekningsgraden totalt varierte fra 92 prosent i Eidfjord til 10 prosent i Skjeberg og Nes (Akershus). Ser vi på dekningsgraden av heldagsplasser, kommer Gamvik best ut, med 50 prosent i forhold til tallet på barn under 7 år. 18 kommuner hadde ikke tilbud om barnehageplass mer enn 30 timer pr. uke.

Økningen i barnehagedekningen har vært sterkest for heldagsplasser. Størst forbedring har Hedmark hatt, både for totalt antall barnehageplasser, og for heldagsplasser.

I alt var 33 000 personer ansatt i barnehagene ved utgangen av 1989. Av disse hadde 9 300 utdanning som førskolelærere. Dette er samme andel som i 1988.

Fortsatt økende fruktbarhet

I 1989 ble det registrert i alt 59 400 levende-fødte barn i Norge; en økning på om lag 1 900 i forhold til året før. Det samlede fruktbarhetstallet økte fra 1,84 til 1,89 barn pr. kvinne.

Fødselsratene, regnet som levendefødte pr. 1 000 kvinner, økte i 1989 for aldersgruppene mellom 25 og 40 år, mest for kvinner mellom 30 og 34 år. Den økte fruktbarheten blant kvinner rundt 30 år henger sammen med at vi lenge har hatt utsettelse av fødsle-ene. Det er dermed et visst etterslep som hentes inn. Dette er foreløpig ikke uttrykk for at det endelige barnetallet pr. kvinne er økende.

Fruktbarheten har vært stigende siden 1983, og var i 1989 nær 14 prosent høyere enn det laveste nivået. Det samlede fruktbarhetstallet på 1,89 er det høyeste siden 1976. Fruktbarhetstallet er et uttrykk for hvor mange barn hver kvinne i gjennomsnitt vil få i løpet av den fødedyktige perioden (15-49 år) ut fra de fødselsratene som er registrert for de enkelte aldersgruppene i perioden. For å opprettholde den naturlige tilveksten i befolkningen på lang sikt, kreves det et samlet fruktbarhetstall på nesten 2,1. Sogn og Fjordane og Rogaland har nådd dette nivået, mens Hordaland, Finnmark, Møre og Romsdal og Vest-Agder lå nær opptil Oslo, som har hatt det laveste fruktbarhetstallet de siste 20 årene, passerte i 1989 Oppland, som hadde det laveste registrerte fruktbarhetstallet på 1,68. Fruktbarheten økte i alle fylker bortsett fra i Oppland og Telemark.

Tallet på barn født utenfor ekteskap fortsetter å øke og bekrefter en stigende tendens de senere årene. I 1989 utgjorde fødte utenfor ekteskap vel 36 prosent av alle fødte. De fleste av disse barna er trolig født av samboende foreldre. De fire nordligste fylkene hadde de høyeste andeler av barn født utenfor ekteskap med over 50 prosent av totalt antall fødte, mens andelene var lavest i Agderfylkene og Rogaland, med rundt 23 prosent.

Antallet fødsler viser økning også i første halvår 1990; 31 300 mot 29 900 i 1989.

Uførepensjonister:

Stadig flere vonde rygger

Hilde H. Holte

Antallet uførepensjonister økte fra 99 000 i 1967 til 228 000 i 1989. Økningen skyldes i stor grad at flere har muskel- og skjelettlidelser, særlig blant kvinner.

Tre diagnosegrupper omfatter 67 prosent av uførepensjonistene

Tre diagnosegrupper¹ omfatter flertallet av uførepensjonistene. To av tre uførepensjonister hadde "mentale lidelser", "sirkulasjonslidelser" eller "skjelettlidelser". De øvrige fordelte seg på 15 diagnosegrupper.

Årsakene til at så mange omfattes av så få diagnosegrupper, kan være flere. Mentale lidelser, sirkulasjonslidelser og skjelettlidelser kan være mer utbredt i befolkningen enn andre lidelser. En annen mulig årsak er at disse lidelsene i større grad enn andre nedsetter ervervsevnen.

Folketrygdloven erstattet lov om uføretrygd i 1967, hvor det var et krav om objektivt registrerbare symptomer. Dette kravet er fjernet i folketrygdloven. Økningen i antall uførepensjonister kan skyldes at subjektive symptomer stadig oftere er grunnlag for å innvilge uførepensjon.

Lidelser med subjektive symptomer er mest vanlig i diagnosegruppene skjelettlidelser og mentale lidelser. Hvis lidelser med subjektive symptomer har økt sterkt etter 1967, så vil vi forvente at den relative andelen uførepensjonister med sirkulasjonslidelser har avtatt, mens andelen med de to andre diagnosegruppene har økt.

Skjelettlidelser økte sterkt på 1980-tallet

Andelen uførepensjonister med sirkulasjonslidelser har avtatt fra 14 prosent i 1970 til 10 prosent i 1988. Andelen med mentale lidelser økte fram til 1973, men var deretter stabil fram til 1983. Etter 1983 har andelen med slike lidelser avtatt, og utgjorde 28 prosent i 1988. Andelen med skjelettlidelser har steget i hele perioden etter 1970, og særlig etter 1980 har økningen vært sterk. 22 prosent av uførepensjonistene hadde skjelettlidelser i 1980, og hele 28 prosent i 1988.

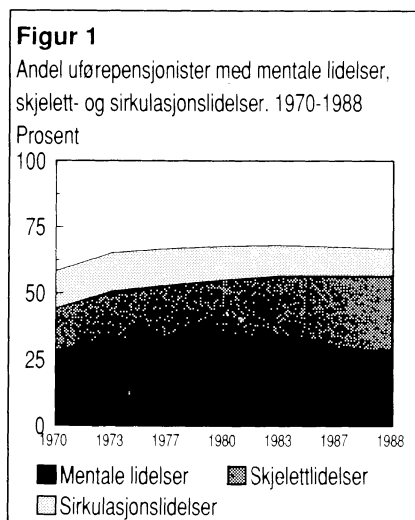
At antall uførepensjonister øker skyldes altså ikke bare at de subjektive lidelsene er blitt vanligere. An-

delen med mentale lidelser har avtatt og var i 1988 nesten på samme nivå som i 1970. Skjelettlidelsene har økt sterkt, men i disse lidelsene inngår også mange diagnoser med objektivt registrerbare symptomer. Vi skal derfor se nærmere på noen av diagnosene som inngår i de tre vanligste diagnosegruppene.

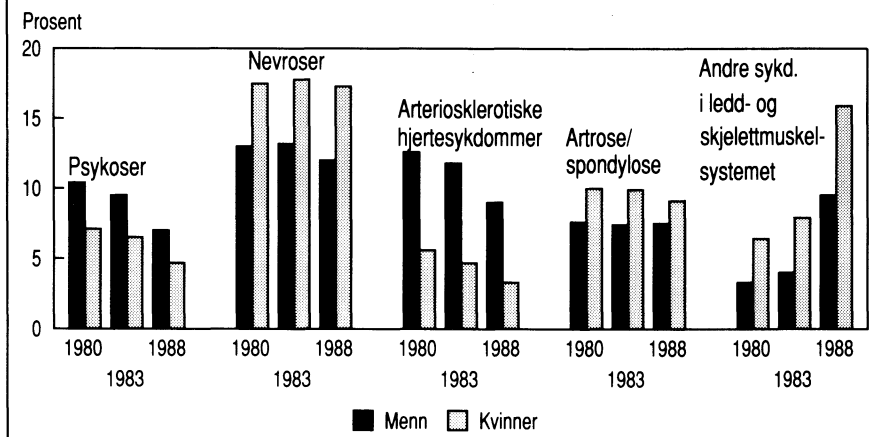
Blant de mentale lidelsene skal vi se nærmere på psykoser og nevroseser. I gruppen sirkulasjonslidelser er "arteriosklerotiske hjertesykdommer" den viktigste diagnosen, dvs. sykdommer som skyldes forsnævring av hjertets blodårer, som f.eks. angina pectoris og hjerteinfarkt.

Blant skjelettlidelsene vil vi se nærmere på "artrose og spondylose", der artrose er en kronisk leddlidelse som vanligvis forekommer i hofter og knær og som til daglig kalles slitasjegikt. Spondylose er kalkpåleiringer i ryggstøtten. I tillegg skal vi se på "andre sykdommer i ledd- og skjelettmuskelsystemet" fordi denne omfatter enkelte diagnoser det er mye strid om, bl.a. fibromyalgi og fibrositt.

Når diagnosegruppene deles i flere diagnoser kommer kjønnsforskjellene klart fram. Kvinner har oftere skjelettlidelser enn menn, menn har oftere sirkulasjonslidelser. Av uførepensjonerte kvinner og menn lider ca. 30 prosent av mentale lidelser. Nevroseser er vanligere blant kvinner og psykoser er vanligere blant menn.

Figur 2
Andelen uførepensjonerte menn og kvinner med utvalgte diagnoser. 1980-1988

Andre sykdommer i ledd- og skjelettmuskelsystemet fordoblet for begge kjønn

Økningen i antall uførepensjonerte kvinner har vært sterkere enn for menn. Denne forskjellen skyldes ikke at mentale lidelser øker mer blant uførepensjonerte kvinner. I perioden 1980-1988 har andelen kvinnelige uførepensjonister med nevroser og andre mentale lidelser vært konstant, mens andelen med psykoser har avtatt. En tilsvarende nedgang i andel med psykoser finner vi for uførepensjonerte menn.

Arteriosklerotiske hjertesykdommer viser en svak nedgang både for kvinner og menn, men nivået er høyere blant menn enn blant kvinner. Andelen uførepensjonister med artrose og spondylose viser et jevnt nivå i perioden 1980-1988, både for kvinner og menn, men kvinners nivå ligger noe høyere enn menns.

Andelen med andre sykdommer i ledd- og skjelettmuskelsystemet er mer enn fordoblet fra 1983 til 1988 for begge kjønn. Massemedias ensidige fokusering på kvinner med skjelettlidelser er derfor noe misvisende. Andelen menn med de samme lidelsene viser også en klar økning.

Uførepensjonister har lav utdanning

Uførepensjonister har et lavere utdanningsnivå enn befolkningen ellers. Nesten 60 prosent av uføre-

pensjonerte menn og noe over 60 prosent av kvinnene hadde utdanning på ungdomsskolenivå ved utgangen av 1986. De tilsvarende andelen i befolkningen var 44 og 54 prosent. I alt hadde 11 prosent av kvinnene i befolkningen og 15 prosent av mennene utdanning på universitets- og høghskolenivå, mens bare fire prosent av uførepensjonistene hadde slik utdanning.

I enkelte aldersgrupper er forskjellen i utdanningsnivå enda større. Blant 30-39-åringene har om lag 45 prosent av uførepensjonistene bare ungdomsskole, sammenliknet med om lag 18 prosent i befolkningen.

Mentale lidelser øker med økende utdanning, skjelettlidelser avtar

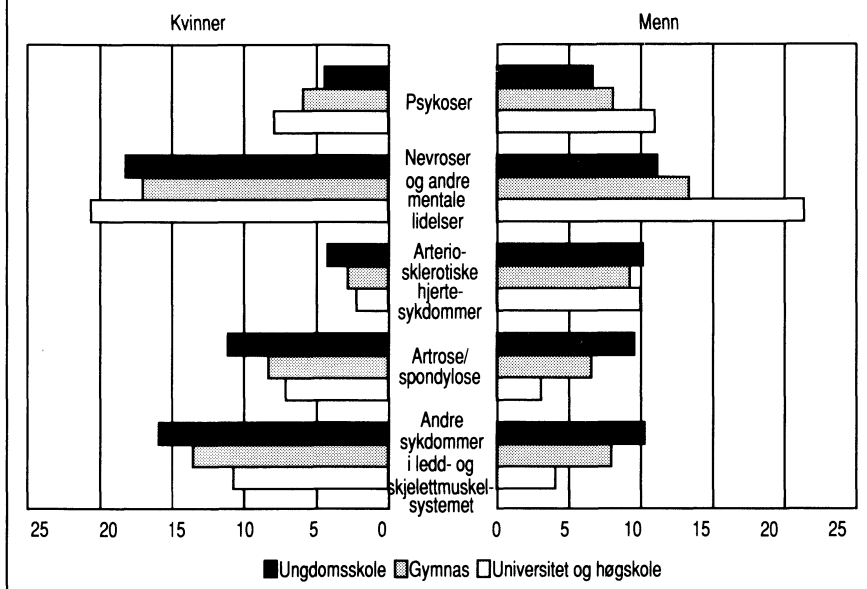
Andelen med diagnosen psykose øker med økende utdanning for begge kjønn. For uførepensjonerte kvinner øker andelen fra 4 prosent av dem med ungdomsskole til 8 prosent av dem med universitets- eller høghskoleutdanning. De tilsvarende andelen for menn er 7 og 11 prosent.

Andelen med nevroser blant uførepensjonerte menn øker fra 11 prosent av dem med ungdomsskole til 21 prosent av dem med universitets- eller høghskoleutdanning.

Andelen uførepensjonerte menn med arteriosklerotiske hjertesykdommer viser ingen sammenheng med utdanning; uansett utdanningsnivå har ca. 10 prosent denne lidelsen. Blant uførepensjonerte kvinner avtar andelen med arteriosklerotiske hjertesykdommer når utdanningsnivået øker.

Både artrose og spondylose og andre sykdommer i ledd- og skjelettmuskelsystemet avtar med økende utdanning for begge kjønn, og nedgangen er sterkere for menn enn for kvinner.

Figur 3
Uførepensjonerte kvinner og menn i grupper for utdanningsnivå, etter diagnose. Prosent. 1987

Annenhver ny mannlig uførepensjonist i 1987 var industriarbeider i 1980

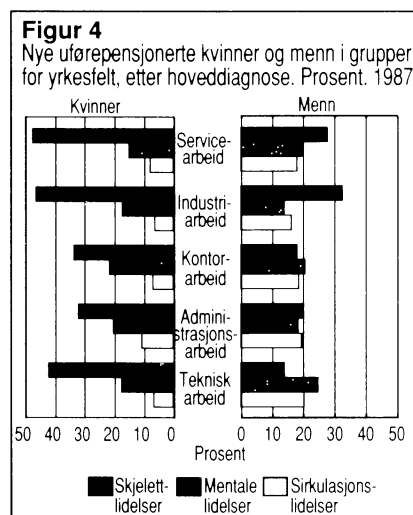
For de 35 200 personene som fikk innvilget uførepensjon i 1987 har vi opplysninger om yrke i 1980, gruppert etter første siffer i "Standard for yrkesgruppering". Av nye uførepensjonerte menn som var yrkesaktive i 1980 hadde hele 49 prosent hatt industriarbeid i 1980. Dette er betydelig flere enn en kunne forvente ut fra andelen industriarbeidere i 1980; nemlig 36 prosent. Andre yrkesfelt med mange uførepensjonerte menn var jordbruksarbeid (10 prosent) og transportarbeid (10 prosent).

Nye uførepensjonerte kvinner er spredt på flere yrkesfelt: 33 prosent av de nye uførepensjonerte kvinnene hadde servicearbeid, 17 prosent hadde teknisk arbeid (som omfatter "teknisk, vitenskapelig, humanistisk og kunstnerisk arbeid"), 14 prosent hadde handelsarbeid og 12 prosent hadde kontorarbeid i 1980. I forhold til andelen uførepensjonerte menn var det få blant de nye uførepensjonerte kvinnene som hadde industriarbeid, 12 prosent. Dette er likevel langt flere enn i befolkningen (7 prosent).

For kvinner er andelen med servicearbeid større blant de nye uførepensjonistene enn i befolkningen (22

prosent). Derimot er andelen med teknisk arbeid mindre blant nye uførepensjonister enn i befolkningen, dette gjelder både kvinner og menn. Andelen kvinner med kontorarbeid er også mindre blant de nye uførepensjonerte enn i befolkningen hvor den er 18 prosent.

Det er mulig at arbeidsoppgavene har betydning for diagnosen. Både industriarbeid og servicearbeid kan være fysisk tungt, mens kontorarbeid ofte er mindre fysisk slitsomt. Figur 4 viser at sammenhengen mellom yrkesfelt og diagnose er forskjellig for kvinner og menn.

Uansett yrkesfelt er skjelettlidelser mest vanlig blant kvinnene

Den vanligste diagnosegruppen for nye uførepensjonerte kvinner, uansett yrkesfelt, er skjelettlidelser. For nye uførepensjonerte menn er det bare innen service- og industriarbeid at skjelettlidelser utgjør den største diagnosegruppen, og andelen er langt lavere enn blant kvinner.

Forskjellen i andelen kvinner og menn med skjelettlidelser er også stor når det gjelder industriarbeid og andre yrker. F.eks. hadde hele 42 prosent av nye uførepensjonerte kvinner med teknisk arbeid skjelettlidelser, sammenliknet med 14 prosent av mennene. Teknisk arbeid omfatter helsearbeid og det store antallet kvinner blant sykepleiere og hjelpepleiere bidrar til å forklare den store forskjellen mellom menn og kvinner, siden dette er svært fysisk belastende yrker.

Også når det gjelder kontorarbeid er forskjellen mellom kvinner og menn markert. I alt 34 prosent av uførepensjonerte kvinner med kontorarbeid har skjelettlidelser, men bare 18 prosent av mennene.

At en større andel av uførepensjonerte kvinner enn menn har skjelettlidelser har sannsynligvis sammenheng med at de faktisk utfører ulike arbeidsoppgaver. Men grupperingen i yrkesfelt er for grov til å fange opp disse forskjellene.

¹ For å få innvilget uførepensjon krever folketrygdloven at ervervsevnen er nedsett med minst 50 prosent som følge av sykdom, skade eller lyte. Den sykdom som blir oppgitt som hovedårsak til uførheten kodes av Rikstrygdeverket etter "International Classification of Diseases nr. 9". Denne omfatter alle diagnoser og skader. Grupperingen av diagnosene kan være mer eller mindre findelt. De to som blir brukt her deler alle diagnoser i 18 og 40 grupper. For enkelhets skyld vil en av 40 diagnosegrupper bli betegnet som diagnose, mens en av 18 diagnosegrupper betegnes som en diagnosegruppe.

Hilde H. Holte er cand. sociol. og konsulent i Statistisk sentralbyrå, Gruppe for utvikling og planlegging.

Forbruksutgifter i Norden:

Samme nivå, men ulikt mønster

Stein Opdahl

De tre største postene på husholdningsbudsjettet – matvarer, bolig og transport – utgjør om lag 60 prosent i alle de nordiske landene og denne andelen har vært relativt stabil i 1980-årene. Matvareutgiftene legger i alle land beslag på en stadig mindre andel av budsjettet. Til tross for høyere matvarepriser i Norge, bruker norske og danske husholdninger omtrent like mye på mat. Sammenliknet med de øvrige landene bruker norske husholdninger mindre til boligformål, men desto mer til reiser og transport.

Alle de nordiske land – med unntak av Island – foretar undersøkelser av private husholdningers forbruksutgifter. Vi skal i denne artikkelen sammenholde resultater fra undersøkelsene fra slutten av 1970-tallet og fram til i dag.

Det er visse forskjeller landene imellom med hensyn til metode og presentasjon av resultater, men disse er av mindre betydning. Det skaper noe større vansker for sammenlikninger at undersøkelsene sjelden faller sammen i tid. Norge står i en særstilling i og med at en har hatt løpende (årlige) undersøkelser i hele perioden. I de øvrige landene blir det gjennomført periodiske undersøkelser med til dels varierende intervaller. De nyeste dataene er for Danmark fra 1987, for Sverige fra 1988, for Norge fra 1986-88 og for Finland fra 1985.

Små forskjeller i størrelsen på forbruksutgiftene

Forbruksutgiftene er regnet om til norske 1988-kroner ved hjelp av gjennomsnittlige valutakurser. Vi har videre beregnet utgift pr. person

etter som størrelsen på husholdningene varierer. Vi finner da at årlig forbruksutgift pr. person er på omtrent samme nivå i Danmark, Sverige og Norge. Norge hadde en årlig forbruksutgift pr. innbygger på 68 600 kroner. Tilsvarende beløp i Danmark var 68 200 kroner og i Sverige 67 200 kroner. Den norske undersøkelsen har imidlertid en

aldersgrense på 85 år, mens de øvrige land har en grense på 74 år. Pensjonister har betydelig lavere forbruksutgifter enn gjennomsnittet. Om vi tar hensyn til dette, finner vi i Norge den høyeste årlige forbruksutgift pr. innbygger; 69 800 kroner.

Finland ligger lavest i Norden med en beregnet årlig utgift på 63 000 kroner, svarende til vel 90 prosent av nivået i Norge. De finske tallene er framskrevet fra 1985 til 1988 i takt med utviklingen i privat konsum ifølge nasjonalregnskap, noe som innebærer en viss usikkerhet. Den finske forbruksundersøkelsen er imidlertid den største i Norden (8 200 husholdninger i 1985) med tilsvarende høy presisjon

Tabell 1. Forbruksutgifter pr. person pr. år i de nordiske land, etter vare- og tjenestegruppe. Norske kroner (1988)

	Norge 1986-88	Sverige 1988	Finland 1985*	Danmark 1987
Forbruksutgift i alt	68 600	67 200	63 000	68 200
Matvarer	10 400	12 800	12 800	9 800
Drikkevarer og tobakk	2 400	2 400	2 100	3 900
Klær og skotøy	5 100	4 800	4 300	3 800
Bolig, lys og brensel	16 000	16 600	13 600	21 000
Møbler og husholdnings- artikler	5 500	4 400	4 900	4 800
Helsepleie	1 300	1 200	2 100	1 400
Reiser og transport	15 800	11 700	10 500	11 000
Fritidssysler og utdanning	6 400	6 100	5 300	5 400
Andre varer og tjenester	5 700	7 200	7 300	7 100

* Justert for utviklingen i privat konsum i følge nasjonalregnskapet.

i resultatene. Vi anser det derfor nokså sikkert at forbruksutgiftene er noe lavere i Finland enn ellers i Norden.

Norge har passert Sverige

Sveriges forrige undersøkelse ble foretatt i 1985. Regnet i norske 1985-kroner var utgift pr. person dengang 50 100 kroner. Basert på data fra 1983-85 var årlig utgift pr. nordmann 44 800 kroner. Ulikheten i øvre aldersgrense var den samme, men forklarer neppe hele differansen.

I publikasjonen *Leva i Norden* (Vogel 1990) sammenliknes konsumtall fra nasjonalregnskap i 1985 omregnet til en volumindeks via kjøpekraftspariteter. Disse tallene omfatter i tillegg til privat konsum også offentlig finansierte tjenester som konsumeres individuelt. Tallene viser høyest forbruk for Sverige. Indekstallet for Norge var 86 prosent av den svenske verdien, og 94 prosent av verdien for Danmark.

En del av forskjellen mellom Norge og Sverige skyldes et spesielt høyt tjenestekonsum i Sverige. Resultatene synes likevel å harmonere bra med forbruksundersøkelsene. På denne bakgrunn kan vi fastslå at rangeringen mellom landene etter størrelsen på forbruksutgiftene er blitt endret mot slutten av 1980-tallet.

Utviklingen i forbruksmønsteret

Varer og tjenester er – så langt det har vært mulig – gruppert på samme måte som i den norske undersøkelsen. Dette fører i noen tilfeller til at tallene avviker fra de tall som tidligere er publisert.

De tre største postene på husholdningenes budsjetter er matvarer, bolig, lys og brensel, samt reise- og transportutgifter. I Norge har den samlede andelen for disse tre postene økt jevnt fra 55,8 prosent i 1977-79 til 61,5 prosent i 1986-88. I de andre landene finner vi ingen tilsvarende økning, her har disse tre postene stått for grovt regnet 60 prosent av utgiftene i perioden.

Dette kan umiddelbart synes overraskende. En kunne vente at veksten i privat forbruk ville gi seg utslag i lavere andel til mer grunnleggende behov, som mat, bolig og transport, og økte andeler på områder som fritid, ferie, kultur o.l. Tar vi områdene "fritidssystemer og utdanning" og "andre varer og tjenester" (personlig pleie, hotell- og restaurantbesøk, selskapsreiser) under ett, er hovedtendensen i alle land at utgiftsandelen har økt, men bare svakt.

Grupperingen i undersøkelsene er imidlertid ikke spesielt godt egnet til å belyse en slik problemstilling. F.eks. omfatter "reiser og transport", foruten arbeidsreiser og andre "nødvendige" transportutgifter, også utgifter i tilknytning til ferie- og fritidsaktiviteter. Bak økningen i boligutgiftene ligger flere faktorer, både endringer i bosettingsmønster og en ikke uvesentlig standardheving.

Høyest matvareandel i Sverige og Finland

Andelen som brukes på matvarer benyttes ofte som en indikator på levestandard: Jo mindre matvareandel, jo høyere levestandard. En annen måte å formulere dette på er den såkalte "Engels lov", som sier at når inntekten øker, vil andelen som går til mat avta. Dette må sies å ha gyl-

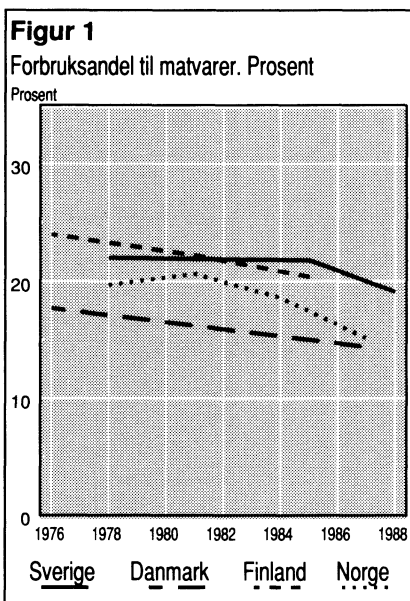
dighet så lenge vi ser på *utviklingen* i hvert enkelt land. Alle land har hatt vekst i privat forbruk og som figur 1 viser, tar matvarene i alle land en stadig mindre del av utgiftene.

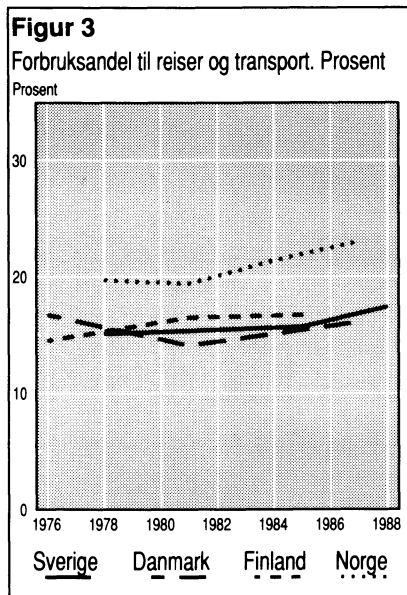
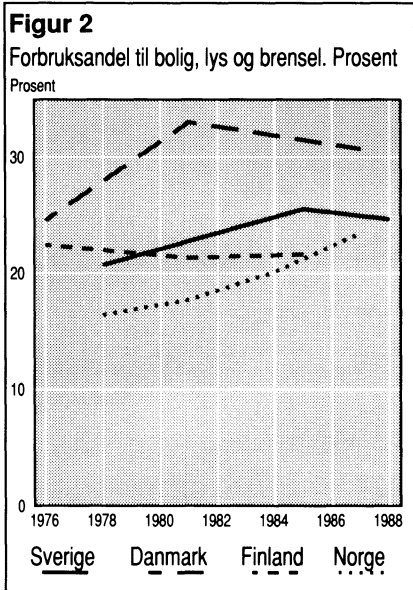
Danske husholdninger har i hele perioden brukt en mindre andel til mat enn resten av Norden. I 1976 brukte danske husholdninger i gjennomsnitt 17,7 prosent til mat og i 1987 bare 14,4 prosent. I Sverige og Finland har matvareandelen i hele perioden ligget 5-6 prosentenheter høyere. Norge har vært i en mellomstilling, men den kraftige forbruksveksten etter 1985 har brakt matvareandelen ned i 15,1 prosent, slik at den nærmer seg dansk nivå.

Ifølge volumindeksen for matvarer ligger Danmark på topp og Sverige lavest av landene i Norden, altså stikk motsatt rangering i forhold til utgiftsandelene. Dette kan synes som et paradoks, men skyldes at man sammenlikner mål for ulike fenomener og illustrerer hvor varsom man bør være med å tolke for mye inn i resultatene fra forbruksundersøkelsene. På forbruksområder der innslaget av tjenester er lite, som klær og husholdningsartikler er det imidlertid godt samsvar mellom rangeringen av landene etter volumindekser og etter forbruksandeler.

Danskerne bruker mye til boligformål

Danmark skiller seg ut fra de andre landene ved at en vesentlig høyere andel av utgiftene går til bolig, lys og brensel. I 1981 brukte danske husholdninger i gjennomsnitt en tredel av sine forbruksutgifter til boligformål. Andelen var noe lavere i 1987, men var fremdeles på 30,7 prosent. I Finland har boligutgiftsandelen vært stabil på 21-22 prosent (til 1985). Norske husholdninger har i nordisk sammenheng brukt forholdsvis lite til bolig i perioden, men andelen har økt jevnt og de nyeste resultatene viser at vi nå har passert svenskene. Dette går ikke fram av figur 2 ettersom de norske tallene framkommer ved en sammenveining av resultate-

ne for årene 1986-1988, noe som bidrar til å dempe inntrykket av veksttakten i siste del av perioden. Den sterke økningen i boligutgiftene i Norge skyldes særlig økte renter på lån til bolig.

Energikostnadene varierer betydelig i Norden. Utgiftene til lys og brensel utgjør en liten andel av forbruket i Norge, mens det ikke minst er disse utgiftene som bidrar til de høye tallene for Danmark, som har høye priser på energi.

Reiser og transport tar mest i Norge

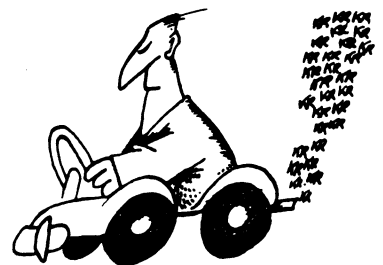
Utgifter til reiser og transport, som også omfatter post- og teletjenester, er den tredje store posten på husholdningsbudsjettet. En betydelig del av disse utgiftene går til anskaffelse og drift av privat bil. På dette området skiller Norge seg ut med høye andeler. Det meste av veksten i privat forbruk i Norge fra midten av 1980-tallet skyldes kjøp av private biler. Men også tidligere lå utgiftsandelen i Norge klart over nivået i de andre landene. Forskjellen ville i realiteten vært enda mer markert dersom de norske undersøkelsene også hadde hatt en aldersgrense på 74 år, ettersom eldre gjennomgående bruker lite til reiser og transport.

Den enkeltfaktoren som i størst grad virker inn på størrelsen av reise- og transportutgiftene er om husholdningen har bil. Utgiftene til bilhold oppveies ikke av andre reiseutgifter. Noe av forskjellene i gjennomsnittlige utgiftsandeler skyldes derfor ulik utbredelse av privat bil. I Norden er Norge nå det landet der størst andel av befolkningen har tilgang til bil (vi ser da bort fra Island, som ikke er med i denne sammenlikningen). Ulikheter i bosettingsmønster, avgiftspolitik og alternative transportmuligheter er forhold som også vil virke inn på hvor mye husholdningene velger å bruke på bilkjøp og bilhold.

Andre forbruksområder

For resten av forbruksområdene skal vi bare peke på enkelte trekk som er stabile over tid:

- Danskene bruker – relativt sett – mye til drikkevarer og tobakk. I 1987 var andelen 5,7 prosent, som er lavere enn i tidligere undersøkelser, men klart over det man finner i de andre landene – ca. 3,5 prosent. Danskene bruker således mer til drikkevarer og tobakk enn til klær og skotøy.
- Andelene husholdningene bruker til klær og sko og til møbler og husholdningsartikler har nesten

uten unntak gått ned i alle land. Norske husholdninger har i hele perioden brukt mest på disse områdene.

Forbruksutgifter og levestandard

Hva forteller så ulikheter i forbruksutgifter og forbruksmønster om folks levemåte? Ut fra regelen om "jo mindre matvareandel, jo høyere levestandard", skulle danskene være de mest velstående i Norden. Vi kan ikke se at det er grunnlag for en slik slutning. Forbruksmønster kan være en indikator på levestandard, men heller ikke mer.

Forbruksundersøkelsene gir i første rekke kunnskap om hvordan husholdningene bruker pengene sine, gitt en rekke rammebetingelser. Hva de har igjen av varer og tjenester er avhengig av en rekke andre forhold. Pris er en viktig faktor, skatte- og avgiftspolitikken en annen. Flere sentrale tjenester (kultur, helsevesen, utdanning) kan finansieres i større eller mindre grad via offentlige budsjetter. Landene kan her velge ulike former, alt etter hvilke politiske mål en vil nå og hvilke virkemidler man tar i bruk. Det er viktig å skille mellom private forbruksutgifter og forbruk eller konsum i vid betydning. Hvis en vil belyse levestandard, må alle sider av konsumet tas i betraktning, uansett finansieringsmåte. Dessuten må en legge kvalitetsmål til grunn.

Litteratur

Vogel, Joachim (1990): *Leva i Norden. Levnadsnivå och ojämlikhet vid slutten av 80-talet*. Nordisk statistisk skriftserie 54. København.

Stein Opdahl er cand. real. og første-konsulent i Statistisk sentralbyrå, Gruppe for utvikling og planlegging.

AKTUELL STATISTIKK FRA SSB

Disponibel inntekt for husholdninger i 1988

Statistisk sentralbyrås årlige inntekts- og formuesundersøkelse viser at gjennomsnittlig disponibel inntekt for husholdningene var 157 400 kroner i 1988. Dette var 1,7 prosent høyere enn i 1987.

Husholdninger med enslige personer hadde en økning i disponibel inntekt på 6,2 prosent fra 1987 til 1988. I samme periode hadde par uten barn en økning i inntekten på 4,6 prosent. For par med barn var økningen 0,8 prosent, mens enslige forsørgere hadde nedgang på 0,6 prosent.

Disponibel inntekt består av yrkesinntekt, netto kapitalinntekt og overføringer minus utlignet skatt. Denne inntekten gir et bilde av den inntekt som husholdningen har disponibel til forbruk etter at den har betalt sine gjeldsrenter og skatt. For å kunne sammenligne inntekten mellom ulike husholdninger, har SSB beregnet den disponible inntekten pr. forbruksenhet. Beregningene bygger på anbefalinger fra OECD. I hver husholdning har første voksne person fått vekten 1,0, øvrige voksne personer 17 år og over i husholdningen har fått vekten 0,7, mens barn har fått vekten 0,5. Med barn menes personer under 17 år.

Den disponible inntekten pr. forbruksenhet i husholdninger med enslige var 84 600 kroner. Den var 98 500 kroner i husholdninger uten barn og 80 700 i husholdninger med barn. Enslige forsørgere hadde 75 700 kroner.

Gjennomsnittlig bruttoinntekt pr. husholdning var 247 200 kroner i 1988. I husholdninger hvor hovedinntektstakeren var mann, var bruttoinntekten 289 100 kroner, mens bruttoinntekten var 155 400 kroner i husholdninger hvor hovedinntektstakeren var kvinne.

Bruttoformuen var 338 000 i gjennomsnitt for alle husholdninger. Selvstendig næringsdrivende hadde 751 000 kroner, ansatte hadde 343 000 kroner, og pensjonister og trygdede hadde 216 000 kroner. Vel 50 prosent av formuen (nettoformue + skattefri finanskapital) eies av 10 prosent av husholdningene.

Gjennomsnittlig gjeld pr. husholdning var 272 000 kroner. Denne fordelte seg på selvstendig næringsdrivende med 650 000 kroner (inkl. gjeld i næring), ansatte med 332 000 kroner og ikke yrkesaktive med 42 000 kroner.

Inntekts- og formuesundersøkelsen er en utvalgsundersøkelse. Grunnlaget for statistikken er opplysninger om inntekter og fradrag fra skatteligningens materiale.

Kraftig økning i tallet på universitetsstudenter

Studenttallet ved landets universiteter og vitenskapelige høyskoler økte med hele 18 prosent fra høstsemesteret 1988 til høstsemesteret 1989. Denne økningen var dobbelt så stor som økningen året før, viser tall fra Statistisk sentralbyrå.

Den sterkeste veksten i studenttallet hadde Den allmennvitenskapelige høyskolen, Universitetet i Trondheim, med 27 prosent. Ved universitetene i Oslo, Bergen og Tromsø var økningen henholdsvis 24, 21 og 20 prosent.

Høsten 1989 var det registrert om lag 57 300 studenter ved universitetene og de vitenskapelige høyskolene. Kvinneandelen var 51 prosent. Ved Den allmennvitenskapelige høyskolen i Trondheim utgjorde kvinnene hele 60 prosent av studentmassen, mens 56 prosent av studentene ved Universitetet i Oslo var kvinner. Lavest kvinneandel hadde Norges tekniske høyskole og Norges Handelshøyskole med henholdsvis 24 og 35 prosent.

Sysselsatte i Norge har høyest utdanning i Norden

Helge Næsheim og Arild Schou

1989 hadde sysselsatte i Norge høyest utdanning i Norden. På videregående nivå har Norge en større andel med allmennfag enn de andre landene. Sysselsatte menn og kvinner har om lag like lang utdanning, men velger i stor grad ulike typer utdanning. Disse forskjellene har jevnt over blitt større i 1980-årene for sysselsatte med utdanning på videregående nivå.

Utdanningsmønsteret blant de sysselsatte i de nordiske land har mange likhetstrekk, men det finnes også markerte forskjeller. Vi skal i denne artikkelen belyse dette både ved å se på utdanningsnivået og på typen av utdanning (fagfelt)¹. Videre ser vi på hvordan forholdet mellom sysselsatte kvinners og menns utdanning har utviklet seg i Norge i 1980-årene.

Utdanningsnivå er tredelt:

Ungdomsskolenivå er grunnskoleutdanning til og med 9-årig skole.

Videregående nivå er utdanning med varighet fra 1 til 3 år utover ungdomsskole.

Høyere nivå er utdanning med varighet fra 4 år utover ungdomsskole.

For å få mest mulig sammenliknbare tall landene imellom, er utdanningene i Norge klassifisert noe annerledes enn det som er vanlig i norsk statistikk (færre på videregående og flere på ungdomsskolenivå).

De sysselsatte i Norge har høyest utdanning

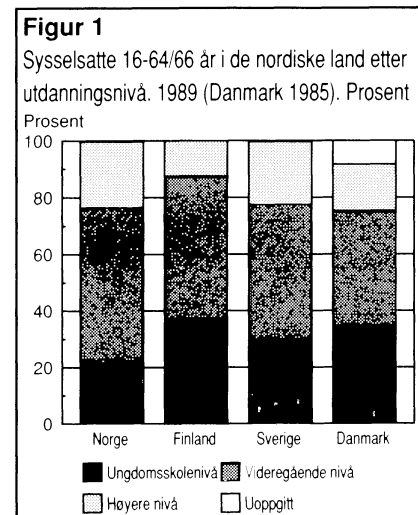
Som vi ser av figur 1 var utdanningsnivået blant de sysselsatte i 1989 høyest i Norge. Hvis man ser på andelen sysselsatte med fullført utdanning på høyskolenivå, ligger Norge på topp med 22,8 prosent, mens Sverige kommer hakk i hæl med 22,0 prosent. Hvis man i tillegg til disse tar med sysselsatte med utdanning på videregående nivå, har Norge den klart høyest utdannete arbeidsstokken. Om lag 78 prosent av de sysselsatte i Norge har utdanning utover ungdomsskolenivå. Det tilsvarende tallet for Sverige er 70 prosent, mens tallet for Finland er 63 prosent (herav 12 prosent på høyskolenivå). For Danmark har vi ikke tall etter 1985. De sysselsattes utdanningsnivå lå da noe i underkant av nivået i Norge og Sverige.

Norge har mange med allmennfaglig utdanning

Når det gjelder fordelingen på ulike fagfelt har Norge på videregående nivå en spesielt høy andel syssel-

satte med utdanning i allmennfag (16 prosent mot 11 og 10 prosent i henholdsvis Finland og Sverige). I praksis vil dette si at den allmennfaglige linjen på videregående skole er prioritert relativt sterkere i Norge, mens de andre landene har lagt større vekt på yrkesfaglige linjer. Finnene har den høyeste andelen med utdanning innen teknikk/håndverk, mens Sverige har den høyeste andelen med helsefaglig utdanning. Norge har høyest andel når det gjelder utdanning innen samferdsel, noe som gjenspeiler at sjøfart er en større næring i Norge enn i de andre nordiske land.

Tar vi for oss de sysselsatte med utdanning på høyere nivå, er for-

delingen på fagfelt mer jevn landene imellom enn det er på videregående nivå. Men Sverige har også her relativt flest sysselsatte med utdanning innen helsefag. Norge og Finland har relativt flest med utdanning innen tekniske fag.

En sammenlikning av de sysselsattes fordeling på fagfelt mellom landene er vanskelig, fordi tilsynelatende like enkeltutdanninger kan ha en noe ulik fagsammensetning i de ulike land – f.eks. kan innslaget av økonomisk/administrative fag i ingeniørutdanninger variere.

Små kjønnsforskjeller i utdanningsnivå

Når vi sammenlikner sysselsatte menns og kvinners utdanningsnivå i hvert land, finner vi at andelen kvinner med utdanning på høyere nivå er lavere enn for menn i Norge og Finland. I Norge var andelen henholdsvis 22,1 prosent og 23,4 prosent. I Finland var de tilsvarende andelen 12,5 og 12,8 prosent. I Sverige og Danmark er forholdet det motsatte, selv om forskjellene er svært små. I Sverige var prosent-

andelen henholdsvis 20,5 for kvinner og 20,1 for menn, mens andelen i Danmark var henholdsvis 17,2 og 15,8.

Markerte kjønnsforskjeller i utdanningsretning

At menn og kvinner velger forskjellig utdanning (fagfelt) er veldokumentert. Som tabell 1 fra Norge viser, har over 42 prosent av sysselsatte kvinner med utdanning på videregående nivå valgt utdanning innen fagfeltet administrasjon/økonomi mot 16 prosent blant mennene. Kvinnene har også en klart høyere andel enn mennene på fagfeltene helse, tjenesteyting og allmennfag. Over 51 prosent av mennene på dette utdanningsnivået har valgt utdanning innen teknikk/håndverk, mens andelen for kvinner er 7,5.

På høyere nivå er kvinnene (80 prosent) konsentrert om tre fagfelt, undervisning, helse og administrasjon/økonomi. Det er om lag like mange på hvert av disse fagfeltene. Blant sysselsatte menn med utdanning på høyere nivå har 41,9 prosent

teknisk utdanning, mens 24,9 prosent har utdanning innen administrasjon/økonomi.

Disse kjønnsforskjellene er et gjennomgående trekk ved arbeidsstokken i alle de nordiske land. Visse forskjeller mellom landene er det likevel i graden av kjønnssegregering på ulike fagfelt. F.eks. er det i Norge en mindre overvekt av kvinner blant dem med høyere utdanning innen undervisning enn i de øvrige landene. I Norge og Finland er det relativt flere kvinner enn menn med utdanning innen administrasjon/økonomi på høyere nivå, mens det er motsatt i Sverige. Mangler ved dataene fra Danmark gjør at vi har holdt landet utenfor disse siste sammenlikningene.

Sterk vekst i sysselsatte med høyere utdanning i 1980-årene

Andelen sysselsatte med utdanning på videregående og høyere nivå har økt i alle land på bekostning av sysselsatte med utdanning på ungdomsskolenivå. En uttømmende sammenlikning av utviklingen i landene er vanskelig fordi vi bare har sammenliknbare tall for Norge for hele perioden. Vi konsentrerer oss derfor om utviklingen i Norge i dette avsnittet.

Andelen sysselsatte i Norge som har utdanning på høyere nivå, økte fra 15,0 prosent i 1980 til 22,8 prosent i 1989. Også andelen med utdanning på videregående nivå har økt noe (fra 51,6 til 53,7 prosent) i perioden. Dette motsvares av et fall i andelen sysselsatte med utdanning på ungdomsskolenivå fra 33,2 prosent i 1980 til 22,1 prosent i 1989.

Disse utviklingstrekkene er i hovedsak like for både kvinner og menn. Kvinnene har imidlertid en noe sterkere vekst enn mennene i andelen med videregående utdanning.

Mer markerte forskjeller i fagfelt

Tallet på sysselsatte menn i 1989 er om lag det samme som i 1980, mens det for kvinner har vært en vekst på rundt 16 prosent. Kvinneandelen innen de fleste utdanningsfeltene har dermed økt. Dette innebærer likevel

Tabell 1. Sysselsatte etter kjønn og utdanningsnivå og fagfelt. Prosent. 1980 og 1989

Utdanningens nivå og fagfelt	1980		1989	
	Kvinner	Menn	Kvinner	Menn
Utdanning på videregående nivå, i alt	100	100	100	100
Type fagfelt				
Allment fagfelt	15,1	8,4	20,2	14,7
Humanistiske og estetiske fag	1,0	0,6	1,9	0,7
Undervisning	0,4	0,2	0,2	0,2
Administrasjon og økonomi	40,5	19,2	42,2	16,1
Teknikk / håndverk	9,5	50,2	7,5	51,2
Samferdsel	2,3	7,8	2,1	5,9
Helsevern	7,9	0,2	9,0	0,2
Jordbruk, skogbruk og fiske	0,8	8,6	1,3	7,2
Tjenesteyting og forsvar	22,7	5,7	16,0	6,5
Utdanning på høyere nivå, i alt	100	100	100	99,5
Type fagfelt				
Humanistiske og estetiske fag	11,3	8,4	9,5	6,0
Utdanning	31,9	14,8	29,0	13,2
Administrasjon og økonomi	17,0	25,2	24,9	24,8
Teknikk / håndverk	5,0	38,1	9,5	41,9
Samferdsel	0,7	1,9	0,5	3,0
Helsevern	34,0	8,4	26,2	6,4
Jordbruk, skogbruk og fiske	-	1,3	0,4	2,1
Tjenesteyting og forsvar	-	1,9	-	2,1

ikke at det blant kvinner i 1989 er blitt mer vanlig med en tradisjonell mannsutdanning enn det var i 1980. På videregående nivå har det i 1980-årene snarere blitt mer markerte kjønnsforskjeller når det gjelder fagfelt. Det vil si at kvinner og menn har forsterket sin konsentrasjon på fagfelt hvor de allerede i 1980 lå markert høyere/lavere enn det andre kjønn.

Av tabell 1 ser vi at kvinner er blitt sterkere konsentrert om fagfeltene administrasjon/økonomi og helsefag. For mennene har tilsvarende konsentrasjon av de sysselsatte i tekniske/håndverksmessige fag økt. Sysselsatte med fagfeltet allmennfag er den gruppen som har økt sterkest fra 1980 til 1989. Dette gjelder både kvinner og menn, slik at den høyere kvinneandelen på dette fagfeltet har holdt seg. Unntaket fra dette mønsteret er fagfeltet tjenesteyting. Kvinnene hadde den klart høyeste andelen sysselsatte med dette fagfeltet i 1980. Forskjellen er blitt vesentlig mindre i 1989, i hovedsak fordi antallet kvinner med dette fagfeltet er blitt markert redusert. Det er grunn til å tro at dette stort sett skyldes at husmorskole er blitt en mye mindre vanlig utdanning.

Blant sysselsatte med høyere utdanning har det derimot skjedd en viss utjamning av kjønnsforskjellene i de største fagfeltene. Sterkest har dette slått gjennom for fagfeltet administrasjon/økonomi. Andelen sysselsatte kvinner med dette fagfeltet har økt fra 17,0 prosent i 1980 til 24,9 prosent i 1989, mens andelen for menn har ligget stabil rundt 25 prosent. Nå er imidlertid dette fagfeltet et typisk kvinneområde blant sysselsatte på videregående nivå. Sett ut fra den synsvinkelen kan utviklingen i 1980-årene tolkes som at kjønnsforskjeller på videregående nivå også har begynt å slå igjennom på høyere nivå.

Bedre å være sysselsatt i kvinneyrke enn arbeidsløs i mannsyrke

Utviklingen i 1980-årene har ikke bidratt til større likhet i kvinners og menns utdanning. På den annen

side har tilgangen av nye jobber i 1980-årene særlig kommet i næringer som nettopp har etterspurt de utdanninger som er typiske blant kvinner. Dette samsvaret mellom tilbuds- og etterspørselssiden i arbeidsmarkedet har klart bidratt til den sterke veksten vi har hatt i kvinners sysselsetting. Tradisjonelle utdanningsvalg blant kvinner har således bidratt til økt likestilling mellom kjønnene i yrkesaktivitet.

Press mot vekst i utdanningskapasitet. Hva blir avkastningen?

I alle de nordiske land vil utdanningsnivået blant de sysselsatte øke i årene framover. Det skyldes i hovedsak at de eldre som går ut av arbeidslivet i gjennomsnitt har lavere utdanning enn ungdommen som kommer inn. Den høye andelen i Norge med allmennfaglig utdanning på videregående nivå, indikerer at Norge vil styrke sin posisjon som landet i Norden med høyest utdanningsnivå blant de sysselsatte.

En konsekvens av å ha mange på allmennfaglig linje, er at det er relativt flere i Norge som må ha ytterligere utdanning for å få en yrkesutdanning. Dette kan skje ved å øke kapasiteten i utdanning på høyere nivå og/eller de yrkesrettede utdanningene på videregående nivå, eller ved i større grad å overlate ansvaret for den yrkesrettede utdanningen til næringslivet.

Med den arbeidsledigheten som kan forventes de nærmeste årene, vil det trolig bli et sterkt press mot det høyere utdanningssystemet i Norge. Køene til utdanningsinstitusjonene denne høsten illustrerer dette.

I Norge har arbeidsledigheten blant ungdom bl.a. blitt møtt med en forsert utbygging av videregående skole, særlig allmennfaglig linje. I første omgang er dette et rimelig tiltak mot ledighet, men det blir altså betydelig dyrere på sikt om alle også skal gis tilbud om en yrkesutdanning. Avkastningen på denne investeringen vil avhenge av hvor godt man "treffer" arbeidsgivernes behov i 1990-årene.

¹ Artikkelen bygger på data fra et prosjekt for Arbeids- og administrasjons-

departementet. Fra dette prosjektet er det tidligere publisert en artikkel i "Arbeidsmarked og arbeidsmarkedspolitik i Norden 1989" (NAUT 1990:2) utgitt av Nordisk Ministerråd.

Helge Næsheim er cand. oecon. og kontorsjef i Statistisk sentralbyrå, Kontor for arbeidsmarkedstatistikk.

Arild Schou er mag. art. i sosiologi og konsulent i Statistisk sentralbyrå, Kontor for arbeidsmarkedstatistikk.

Allt mindre välfärds- skillnader inom Norden

Joachim Vogel

Välfärden, dess fördelning och dess utveckling, är centrala politiska frågor i de nordiska länderna. Omfattande intervjuundersökningar har gjort det möjligt att jämföra den materiella och sociala utvecklingen i Danmark, Finland, Island, Norge och Sverige. Sådana internationella jämförelser kan ge ett nytt debattunderlag och nya perspektiv på situationen i vart och ett av länderna.

Sedan ett 20-tals år har man i de nordiska länderna genomfört stora intervjuundersökningar rörande befolkningens levnadsförhållanden. Undersökningarna är numera samordnade. De statistiska centralbyråerna i Finland, Norge och Sverige har under 1986/87 genomfört praktiskt taget identiska intervjuundersökningar. Motsvarande statistik föreligger även för Danmark och Island. Drygt 22 000 personer har intervjuats.

Resultaten redovisas i en ny rapport: J. Vogel: *Leva i Norden – levnadsförhållanden och ojämlikhet vid slutet av 80-talet*. I 15 kapitel redovisas den nordiska befolkningens utbildning, sysselsättning, arbetsmiljö, inkomster, konsumtion, tillgång till kapitalvaror och materiell standard i övrigt, bostadsförhållanden, fritidsaktiviteter, sociala kontakter, exponering för kriminalitet, politiskt deltagande och hälsa. Redovisningen omfattar dels jämförelser av levnadsnivån för hela befolkningen, dels för olika befolkningsgrupper, såsom olika samhällsklasser, olika familjetyper, regioner, generationer och de båda könen. Rapporten följer

upp en liknande analys avseende situationen i Norden vid slutet av 70-talet. Viktiga förändringar har konstaterats på flera områden.

Några huvudresultat

En rapport av detta slag kommer naturligtvis att ge en mängd information om detaljer och om nationella egenheter. Men den ger också en mera övergripande bild av *tilltagande likhet* mellan länderna:

- Skillnaderna ifråga om materiell standard, hälsa, familjeförhållanden, arbetsmarknadsförhållanden, etc har blivit mindre.

Sverige var i många avseenden ett föregångsland, men utvecklingen i de andra länderna har närmat sig den svenska situationen. Låt oss exemplifiera detta:

- Den materiella levnadsstandarden har utjämnats och Sverige har nu förlorat tätplatsen i Norden.

Både nationalräkenskaperna och levnadsnivåundersökningarna visar att Sverige har förlorat den tätplats i Norden som landet hade på 70-talet. Norge och Island har haft

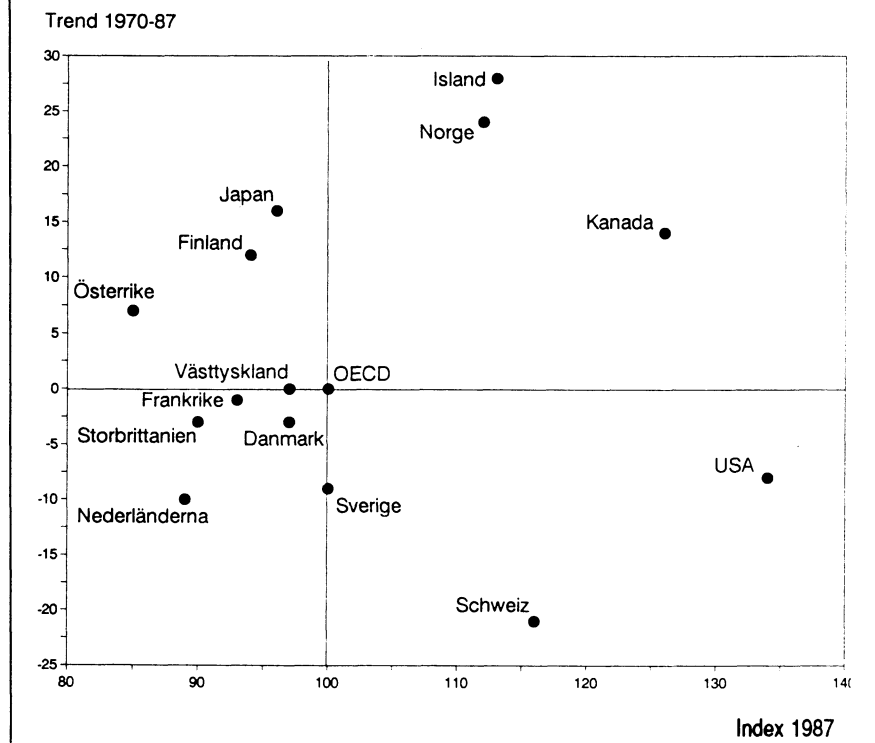
en betydligt bättre BNP-utveckling än Sverige och Danmark. Även Finland som på 70-talet låg relativt långt efter övriga länder har påtagligt minskat avståndet till Sverige. 1987 hade Norge och Island 12 resp 13 procent högre BNP än OECD-genomsnittet (jämförelser baserade på s k köpkraftspariteter). Sverige låg på detta genomsnitt och Finland resp Danmark 7 resp 3 procent under. Alldeles färsk OECD-beräkningar för 1989 tyder på att Finland ytterligare har minskat avståndet till Sverige.

OECD har beräknat BNP-utvecklingen i ett 17-årsperspektiv. Sveriges *relativa* BNP har minskat med 9 procentenheter under perioden 1970-87, räknat i relation till den genomsnittliga BNP:n för hela OECD för resp år. Under samma period har Norges och Islands relativa BNP ökat med 24 resp 28 procentenheter (relativt OECD-genomsnittet). Båda länderna hade 1987 passerat Sverige och hade då en BNP som var 12-13 procent högre. Dessa trender stämmer väl överens med andra mått på ekonomiska resurser.

Sverige är emellertid inte ensam om en ogynnsam BNP-utveckling. Inom hela OECD-området har flera av de rikaste länderna haft en ganska svag utveckling sedan 1970 (USA, Schweiz, Sverige). Utvecklingen tenderar även utanför Norden att gå mot mindre skillnader mellan länderna (se figur 1).

Figur 1

Utvecklingen av BNP i OECD-länderna mellan 1970 och 1987. BNP per invånare beräknat som procentenhet av BNP per invånare för hela OECD under resp år.

Trots att Norge har något högre BNP är *den privata konsumtionen* en aning lägre än i Sverige, som är ledande i Västeuropa med 77 procent av per capitakonsumtionen i USA. Sverige har emellertid en mycket speciell och från övriga länder avvikande konsumtionsstruktur. En betydligt större andel av den privata konsumtionen utgörs av offentligt finansierade tjänster inom bl a vård, kultur och fritid. Det samma gäller bostadskonsumtionen.

När man håller sig till varumarknaden (livsmedel, kläder, hushållsutrustning etc) framstår emellertid Norge som det ledande landet i Norden, och Sverige har i många avseenden lägre standard än de flesta industriländer. Bedömningen av rangordningen mellan de nordiska länderna blir alltså en fråga om den vikt man lägger vid olika typer av konsumtion.

Inom Norden har Danmark den högsta konsumtionen av livsmedel. Finland ligger lägst ifråga om kläder

och skor, möbler och husgeråd, transporter och utbildning/kulturkonsumtion. Samtliga nordiska länder har klart lägre standard än USA, och i praktiskt taget alla avseenden. Samma tendenser hittar vi när vi studerar utvecklingen beträffande

hushållens tillgångar. Vid slutet av 70-talet hade Sverige flest bilar, telefoner, tvättmaskiner, diskmaskiner, bäst bostadsutrymmen etc. Vid slutet av 80-talet har Norge passerat Sverige på bred front, och Finland ligger nu relativt nära de andra länderna även när det gäller tillgången till kapitalvaror (se tabell).

Den norska befolkningen har fler egna hem och fritidshus, flera bilar, husvagnar, båtar, hushållsmaskiner av olika slag och videoapparater än den svenska befolkningen. Beträffande 9 av 10 indikatorer som jämförts leder Norge före Sverige. Det enda undantaget gäller telefontätheten som är bäst i Sverige. Även Island ligger i många avseenden före Sverige.

- Minskande klasskillnader när det gäller den materiella standardens fördelning

Vid slutet av 70-talet var standardskillnaderna mellan arbetare och tjänstemän minst i Sverige. I de tre länder där vi har tillgång till trenddata (Finland, Norge och Sverige) har jämlikheten ökat, men mest i Norge och Finland. Den positiva trenden sammanfaller med en snabb ökning av levnadsnivån i dessa länder. Norge förefaller idag att ha minst skillnader mellan olika samhällsklasser.

Procent som ...	Danmark	Finland	Island	Norge	Sverige
äger fritidshus	11,7	26,7	13,3	34,3	21,3
Transportmedel, har tillgång till:					
bil	73	73,2	91,3	82,5	78,5
husvagn	3,1	5,9	8,3	7,0
båt med kojplatser	4,1	..	8,1	4,9
Hushållsmaskiner, har tillgång till:					
diskmaskin	29	27,9	27,7	40,4	37,3
frys	90	80,3	80,0	93,9	91,6
tvättmaskin	71	93,3	96,4	98,8	97,5
Mediautrustning, har tillgång till:					
telefon	96	92,3	98,4	94,0	99,2
video	25	252,2	57,4	29,4	25,0
TV	95	96,0	97,7	..	97,0

- Ökande likheter när det gäller familjebildning och familjestruktur

Det finns vissa variationer mellan de nordiska länderna när det gäller *parrelationerna och familjens ställning*. De största skillnaderna hittar vi mellan Sverige och Norge. Sverige har flera ensamstående än Norge, lägre giftermålsfrekvens, mödrarna föder senare, barnen föds mera sällan i formella äktenskap, och barnen flyttar också hemifrån tidigare. Och i Norge har man fortfarande en lägre samsättningsgrad bland kvinnorna.

Resultaten tyder dock på att dessa skillnader har minskat under 80-talet. Finland intar en mellanställning, medan Danmark sannolikt är mest likt Sverige.

I de åldrar där de flesta redan bildat par och innan dödligheten gör sig gällande (20-64 år) blir skillnaderna särskilt tydliga. I Sverige lever 20 procent helt ensamma, medan detta endast gäller för 16 procent i Norge (Finland 22 procent, Island 20 procent). Skillnaderna mellan Norge och Sverige har emellertid min-

skat under 80-talet. Både i Norge och Finland har samboendefrekvensen närmast sig den svenska nivån. Det rör sig om en gemensam trend i alla industriländer, där Sverige har hunnit längst.

Kontakterna med släktingar eller vänner utanför hushållet varierar inte mellan länderna. I Sverige med dess större urbaniseringsgrad och lägre andel småhusboende tycks man ha mindre kontakter med sina grannar.

- Hälsoskillnaderna mellan de nordiska länderna har reducerats

Finska män har sämre hälsa än svenska och norska, medan de danska intar en mellanställning. Bland kvinnorna är det istället de danska som har sämst hälsa medan de finska har en mellanställning.

De grundläggande dragen illustreras av skillnaderna ifråga om medellivslängd: 70,5 år för finska män, 75,0 för isländska. Men medellivslängden ökar på längre sikt. Även för finska män har situationen förbättrats påtagligt.

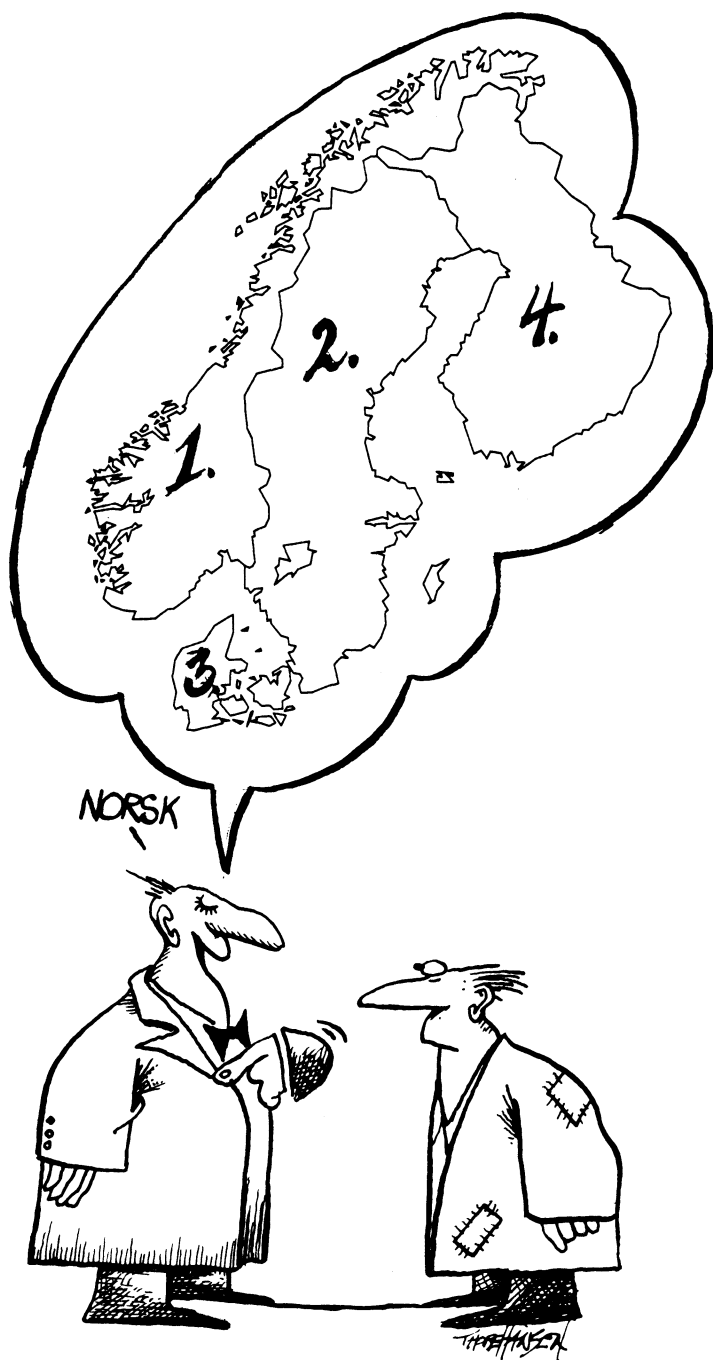
Sjuklighetsmåttan visar inte några större skillnader, men uppgifter rörande fysisk funktionsförmåga understryker ånyo de finska männens sämre ställning. De har oftare rörelsehinder, och deras tandhälsa är sämre.

Statistiken över dödsorsaker visar en markant överdödlighet i hjärt- och kärlsjukdomar samt i lungcancer i Finland, samt bland danska kvinnor. Dessutom är den yrkesspecifika dödligheten betydligt högre i Finland än i Norge och Sverige. Dödsriskerna för kroppsarbetare ligger i Sverige och Norge ungefär på samma nivå som bland manschettarbetare i Finland.

Utvecklingen inom övriga välfärdskomponenter

Detta var några av de viktigaste resultaten. En mera systematisk genomgång av de övriga välfärdskomponenterna ger ytterligare detaljer:

I samtliga nordiska länder har *utbildningsnivån* ökat kraftigt under de senaste 10 åren: andelen med eftergymnasial utbildning har nästan

fördubblats. Sverige har emellertid fortfarande flest långtidsutbildade. I Norge är utbildningsskillnaderna mellan könen större än i Finland och Sverige.

Norden har högre sysselsättningsgrad än de flesta industriländerna. I Danmark, Sverige och Finland förvärvsarbetar 52-55 procent av totalbefolkningen (Västtyskland och Japan: 46 resp 50 procent). Skillnaderna beror främst på en mycket hög sysselsättningsgrad bland kvinnorna (undantag: Island).

Norge och Sverige har en internationellt sett stor tjänstesektor, medan Finland har den största jordbrukssektorn i Norden. Den offentliga sektorn är störst i Sverige och Danmark.

Arbetslöshetstalen delar Norden mellan låga tal på Island, i Sverige och i Norge (1-2 procent), och något högre i Finland och Danmark (6-8 procent). Även dessa tal ligger emellertid lägre än i de stora industriländerna. De senaste åren har även Norge fått ökad arbetslöshet.

På Island och i Finland har man de längsta arbetstiderna i Norden (omfattande övertidsarbete på Island resp få deltid i Finland). Medelarbetstiden för anställda ligger för isländska män på 56 timmar per vecka, och på 39-40 i de andra länderna.

Arbetsstiderna är i stort sett oförändrade sedan 70-talet, utom i Norge. Där har sysselsättningen bland kvinnorna (i form av deltidarbeten) ökat mycket starkt, vilket bidrar till att minska de genomsnittliga arbetstiderna. Fortfarande har dock Norge den lägsta sysselsättningsgraden bland kvinnorna.

Norge tycks ha den bästa bostadsstandarden i Norden, och har nu på flera punkter passerat Sverige. Finland har fortfarande sämre bostadsstandard i praktiskt taget alla avseenden, men även i detta fall har avståndet till de andra länderna minskat påtagligt. Finland har också haft ett mera omfattande bostadsbyggande än de andra länderna under 80-talet.

Länderna skiljer sig framför allt ifråga om andelen småhus, som är störst i Norge (82 procent av alla

vuxna bor i småhus; Sverige: 59 procent). Norge har också genomsnittligt större bostäder och något bättre utrustningsstandard.

Friluftsliv och motion har stor omfattning i Norden. Norge har en tradition av långturer i naturen, vilket är vanligt långt upp i åldrarna.

Fritidsfiske är en omfattande aktivitet i alla åldrarna, framför allt i Finland där 16 procent av de vuxna (inkl åldringar) fiskar regelbundet (minst 20 gånger under det senaste året).

I Finland och Sverige är andelen som ägnar sig åt *kulturella aktiviteter* något högre (besök på konstutställning, museum och teater). I Norge finns däremot något högre andel gudstjänstbesökare. Även beträffande nöjesaktiviteter finns stora likheter mellan länderna. Biograferna tycks ha en något större publik i Norge.

På det här området har vi inte tillgång till jämförbara äldre data för alla länderna. Erfarenheterna från de svenska undersökningarna tyder emellertid på att omfattningen av fritidsaktiviteterna har ökat på bred front under det senaste decenniet, trots en tendens till ökad arbetstidsvolym (flera förvärvsarbetar, färre arbetar deltid).

Under rubriken *politiska resurser* undersöks befolkningens deltagande i politiska och fackliga organisationer, liksom utom parlamentariska aktiviteter. Inom Norden är valdeltagandet högst i Sverige, Norge och Danmark (nära 90 procent). Lägst ligger Finland (drygt 70 procent). Drygt var tionde är medlem i något politiskt parti (lägst i Finland).

Fackföreningsanslutningen är högst i Sverige och på Island. I Norge är emellertid medlemsaktiviteten störst. Finland har den högsta strejkkvoten.

Jämförelser mellan de nordiska ländernas kriminalstatistik visar att *våldsbrotten* troligen är vanligare i Finland. Intervjuer med allmänheten (där man kartlägger offer för våldsbrott) tyder dock på att skillnaderna inte är särskilt stora, och att de troligen har minskat.

Ca 1,5 procent av den vuxna befolkningen i Danmark, Finland och Sverige har under det senaste året blivit utsatt för våld som gav synliga märken. Om vi även inkluderar våld "utan märken" stiger siffran till 2-3 procent, där Finland har den högsta siffran. Om man slutligen summerar våld och hotelser om våld ökar andelen som drabbats till 5-7 procent, även här med det högsta värdet för Finland.

Det är främst unga män som drabbas (mansrollen), och yngre kvinnor där utövaren i regel är partnern. Pensionärer drabbas mycket sällan, men här är däremot oron för våld mycket utbredd.

Vi kan konstatera att betydligt flera i Sverige än i Norge är oroliga för att drabbas av våld, trots att det inte finns några skillnader vad beträffar andelen som faktiskt har drabbats av våld.

Joachim Vogel är docent och chef för SCBs funktion för välfärdsanalyser.

Folke- og bolig telling 1990

Jan Furseth og Halvard Skiri

Formål

Den første folketelling i Norge ble holdt i 1769. Fra 1890 har det vært gjennomført tellinger hvert tiende år, med unntak av i 1940. Folke- og bolig tellingen 3. november i år vil bli den 20. i rekken.

Formålet med datainnsamlingen har endret seg over tid. Dette har sammenheng med at samfunnets behov for statistikk om befolkningen har endret seg. Sosiale forhold kom tidlig med som emne i tellingene. Allerede i 1769 ble folkemengden fordelt etter livsstilling. Moderne folketellinger legger stor vekt på informasjon om boliger og boforhold, sysselsetting og yrke, utdanning, inntekt, arbeidsreiser mv., og gir et omfattende bilde av det norske samfunnet.

Behovet for statistikk og analyse har økt sterkt på en rekke områder. Dette gjelder ikke minst offentlig administrasjon og politiske myndigheters bruk av statistikk ved løsning av økonomiske og sosiale problemer og som bakgrunn for samfunnsplanlegging og politisk styring. Innenfor samfunnsforskningen tar en sikte på å beskrive samfunnet og klargjøre sammenhenger som er bestemmende for den samfunnsmessige utviklingen. Næringslivets og arbeidsmarkedets organisasjoner er en tredje gruppe som har behov for statistikk som grunnlag for sine

beslutninger. Endelig er det grunn til å trekke fram medias og allmennhetens behov for statistisk informasjon som en vesentlig forutsetning for medaktivitet og som en kontroll av samfunnsutviklingen.

Metode

I 1988 gjorde Stortinget enstemmig vedtak om at Statistisk sentralbyrå (SSB) skulle gjennomføre en folke- og bolig telling i 1990. Tellingene skal omfatte alle registrert bosatte i landet på tellingsdagen 3. november. Imidlertid blir ikke alle kjennemerker i tellingene knyttet til alle personer på individnivå.

De enkelte opplysningene blir samlet inn på forskjellige vis, og ulike områder av landet telles ved ulike metoder.

I Folke- og bolig telling 1990 (FoB90) får vi tre *tellingstyper*:

- total telling
- utvalgstilling
- kombinert telling

Ved total telling registrerer vi opplysninger for alle personer 16 år eller eldre. Opplysningene kommer enten fra tellingsskjemaene eller fra administrative eller statistiske registre.

Utvalgstillingen inneholder opplysninger om et utvalg av personer. Utvalgsprosenten vil variere med kommunestørrelse (folkemengde), mellom 8 og 20 prosent.

I den kombinerte delen av tellingen får vi en form for dobbelt sett opplysninger om det samme kjennemerket for et utvalg av personer. Den ene opplysningen er hentet fra register som ikke har god nok kvalitet til å kunne brukes til statistikkformål direkte (sysselsettingsopplysninger). Den andre opplysningen henter vi fra tellingsskjemaet. Ved å sammenlikne resultatene fra de to kildene på individnivå, kan vi lage justeringsfaktorer til bruk for tabellene. Resultatene fra egne tester viser at usikkerheten i tallene reduseres som om vi hadde doblett utvalget.

Statistikkgrunnlag

Oppgavene i FoB90 vil i tillegg til opplysninger fra eksisterende registre i alt omfatte skjemainformasjon fra 970 000 personer. I kommuner med total telling innhentes det personopplysninger fra 680 000 personer og bolig-/husholdningsopplysninger fra om lag 330 000 boliger/husholdninger. Spørreskjemaene vil bli tilsendt i posten.

I kommuner med utvalgstilling er det et utvalg av *personer* som blir trukket ut. Samtlige personer vil, i tillegg til egne personskjemaopplysninger, gi opplysninger om boligen/husholdningen de tilhører. Slik sett får vi 290 000 personer i et personutvalg med både person- og

bolig-/husholdningskjennermerker. Siden det er personer som trekkes ut, og det for hver person etableres en bolig-/husholdningsenhet, vil utvalget av boliger/husholdninger nær fordobles i forhold til et direkte utvalg av boliger/husholdninger.

Bruksområde

FoB90 vil – som andre folke- og boligtellinger – gi statistikk for små områder. Dette gjelder likevel ikke i samme utstrekning for alle kommuner og alle kjennemerker. For de 282 kommunene med totaltelling kan SSB lage statistikk for alle aktuelle geografiske områder innenfor den enkelte kommune. For *alle* kommuner kan SSB lage småområdestatistikk, blant annet på grunnkrets nivå for alle demografiske kjennemerker, foruten utdannings- og inntektsdata.

For den kombinerte delen – som består av sysselsettingsopplysninger – og for utvalgsdelen (opplysninger om boliger og husholdninger, yrke og arbeidsreiser), vil det derimot gjelde visse begrensninger. Så lenge området er stort, som hele landet, fylker eller kommuner, får de to teknikkene små eller ingen konsekvenser for hva slags

statistikk tellingen kan tilby. Begrensningen kommer inn når det skal lages tabeller for områder som er mindre enn kommuner. SSB vil likevel publisere resultater basert på den kombinerte metoden eller utvalget for områder mindre enn kommuner.

Presentasjon

Etter en høringsrunde blant en rekke brukere i juni 1989 ble innholdet drøftet inngående i SSB. I dette arbeidet ble det lagt spesiell vekt på hensynet til sammenliknbarhet med tidligere tellinger, forholdet til annen statistikk, foruten aktuelle problemstillinger på nittitallet som et slikt materiale skal ta sikte på å belyse. Brukernes ønskemål og prioriteringer må i hovedsak sies å være imøtekommet. Folketellingens innhold i 1990 avviker lite i forhold til tellingen i 1980 og må sies å være godt innenfor den norske folketellingstradisjonen. Budsjettrammen gir lite rom for tradisjonell egenutnyttning og presentasjon av tellingsresultatene utover kommunehefter, fylkessammendrag, et landssammendrag og en dokumentasjon av prosjektet. Tilgjengeligheten vil i første rekke måtte sikres ved hjelp

av moderne informasjonsteknologi, der folketellingsdataene går inn i databaser i SSB og eventuelt eksterne databaser. Det planlegges også presentasjon av tellingsresultatene i andre av SSBs publiseringsprogrammer. Svar- og brukertjeneste vil i stor grad måtte utføres mot betaling.

Foreløpige landstall fra et utvalg vil bli presentert så raskt som mulig etter tellingstidspunktet. Kommunehefter og fylkessammendrag presenteres fortløpende fra våren 1991 og en endelig datafil med folketellingsmateriale skal være etablert innen utgangen av 1992.

Når det gjelder tilgangen til tellingsresultatene – enten spredningsformen er publikasjoner, databaser eller spesialoppdrag i form av utlevering av individdata – vil retningslinjene i statistikkloven og SSBs rammekonsesjon fra Datatilsynet bli lagt til grunn.

Jan Furseth er cand. oec. og byråsjef i Statistisk sentralbyrå.

Halvard Skiri er cand. act. og planlegger i Statistisk sentralbyrå.

Sosiale indikatorer i Samfunnsspeilet

Som et ledd i Statistisk sentralbyrås løpende arbeid med sosial rapportering, presenterer vi i dette nummeret av *Samfunnsspeilet* en oversikt over et utvalg av *sosiale indikatorer*. Enkelt sagt kan sosiale indikatorer sies å være – mer eller mindre bearbejdede – statistiske mål som belyser viktige sider ved samfunnsutviklingen. Sosiale indikatorer er forsøk på å tallfeste utviklingen ved ulike sider av befolkningens levekår og livsstil og skal ideelt sett gi en samlet og konsentrert oversikt over samfunnsutviklingen.

Statistikk av denne typen representerer nødvendigvis et *utvalg* som framhever visse sider ved samfunnsutviklingen på bekostning av andre. Dette gjelder særlig når utvalget – som her – må begrenses til vel 40 indikatorer. Det har vært en målsetting å dekke flest mulig samfunnsområder, slik at oversikten gir et mest mulig allsidig bilde av utviklingen. Et viktig kriterium har vært *tilgjengelighet*, dvs. at opplysningene allerede finnes. I tillegg har det vært viktig at indikatorene har en viss periodisitet, dvs. at de finnes for flere tidspunkter.

Indikatorene presenteres uten noen form for kommentarer, vi lar så å si "tallene tale for seg selv" og overlater tolkningen til leserne. Men de fleste indikatorene blir fra tid til annen analysert og kommentert i artikler i *Samfunnsspeilet*. F.eks. brakte vi i forrige nummer artikler om bl.a. barnehagedekningen, uførepensjonering, utviklingen i husholdningenes forbruk, boforhold og boutgifter.

Oversikten vil bli publisert i nr. 3 hvert år.

SOSIALE INDIKATORER FRA SSB

	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989
BEFOLKNING										
Andel barn 0-6 år i befolkningen, %	9,2	9,0	8,8	8,7	8,6	8,6	8,6	8,6	8,6	8,8
Andel eldre 80 år og over i befolkningen, %	3,0	3,0	3,1	3,2	3,3	3,4	3,4	3,6	3,6	3,6
Antall utenlandske statsborgere	80 327	82 570	86 476	90 637	94 668	97 775	101 471	109 286	123 675	135 947
Samlet fruktbarhetstall ¹	1,72	1,70	1,71	1,66	1,66	1,68	1,71	1,75	1,84	1,89
Ugift samliv: andel av alle samliv, kvinner 18-44 år, %	7	11	18
Skilsmisser: beregnet andel skilte kvinner ved 65 år ² , %	28,2	30,2	30,5	31,9	33,3	34,6	34,4	35,7	37,6	*
HELSE										
Døde pr. 100 000 innb. 1-64 år, aldersstandardiserte rater										
Menn	338	324	324	324	311	318	317	317	310	*
Kvinner	148	148	147	144	145	149	147	147	148	*
Nye tilfelle av kreft pr. 100 000 innbyggere										
Menn	367	390	399	403	407	415	412	418	421	*
Kvinner	346	348	366	369	372	374	375	379	388	*
Selvmord pr. 100 000 innbyggere										
Menn	18,3	19,1	20,7	21,2	21,9	20,8	20,3	23,5	24,9	*
Kvinner	6,7	6,5	7,5	8,1	7,2	7,4	7,6	7,7	9,3	*
Aborter pr. 1 000 kvinner 15-49 år	14,6	14,8	14,2	14,1	14,5	14,7	15,3	15,1	15,4	15,5
Andel dagligrøykere 16-74 år, %										
Menn	42	40	40	42	42	42	39	40	41	37
Kvinner	30	31	34	32	34	32	31	33	35	34
Alkoholforbruk: liter ren alkohol pr. innbygger	6,0	5,3	4,8	4,9	5,0	5,2	5,3	5,4	5,3	5,1
UTDANNING										
Andelen 16-18-åringer i videregående skole, %										
Menn	62,7	64,0	64,5	68,0	69,6	71,4	71,1	71,0	73,7	*
Kvinner	68,6	70,4	71,4	73,8	74,6	75,4	75,0	74,9	77,7	*
Andelen 19-24-åringer ved universiteter og høyskoler, %										
Menn	11,8	11,9	11,9	11,9	12,2	11,5	12,6	12,7	13,5	*
Kvinner	9,3	12,3	13,0	13,4	14,0	13,6	15,1	15,9	17,2	*
ARBEID										
Andelen 25-66 år som er sysselsatte, %										
Menn	89,5	89,3	88,8	87,3	87,4	88,3	88,2	88,1	86,9	84,9
Kvinner	61,3	63,0	63,5	64,2	65,6	66,9	69,9	71,5	71,1	69,6
Arbeidstid pr. uke blant sysselsatte 25-66 år										
Menn	42,3	42,2	42,2	42,2	42,3	42,8	43,4	42,6	43,1	42,7
Kvinner	28,8	28,5	28,5	28,6	29,0	29,5	29,8	29,8	30,7	30,9
Andel gifte/samboende kvinner med barn i arbeidsstyrken, %										
	53	54	55	59	61	64	69	72	71	72
Arbeidssøkere uten arb.inntekt i prosent av arbeidsstyrken										
Menn	1,3	1,5	2,3	3,2	3,1	2,1	1,5	1,7	3,0	5,1
Kvinner	2,3	2,8	3,0	3,8	3,2	3,1	2,6	2,6	3,4	4,7
Av dette andel langtidsledige (26 uker +), %										
	11	15	14	19	27	22	15	14	15	26
Andel uførepensjonister 16-66 år, %										
Menn	5,8	5,8	5,8	6,0	6,4	6,5	6,6	6,9	7,1	7,3
Kvinner	6,4	6,5	6,7	6,9	7,4	7,5	7,7	8,3	8,8	9,2

	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989
INNETEKT OG FORBRUK										
Disponibel husholdningsinntekt ³ : 1988-kroner	149 600	..	149 600	152 600	160 400	164 000	157 400	*
Disponibel husholdningsinntekt i laveste og høyeste desil ⁴ i 1988-kroner										
Laveste desil	34 800	..	38 000	35 800	39 400	37 400	*	*
Høyeste desil	333 600	..	345 600	343 100	357 800	375 200	*	*
Sosialhjelp: Stønadstilfelle pr. 1 000 innb. . .	16	17	19	23	25	26	27	30	34	39
Andel av forbruksutgift (%) til										
- matvarer	19,8	20,1	20,5	19,6	18,7	17,3	15,6	15,0	15,2	15,0
- reiser og transport	18,7	19,6	19,9	21,4	21,5	21,9	24,0	23,3	20,9	19,6
- bolig, lys og brensel	18,3	17,7	17,8	19,2	19,8	20,7	21,4	22,7	25,6	26,4
OMSORG										
Barn i barnehage pr. 100 barn 0-6 år	20,9	22,6	23,9	25,1	26,4	27,4	29,1	30,6	32,2	34,0
Hjemmehjelp: timeverk pr. 1 000 innb. 67 år +	32,0	31,8	31,6	32,7	32,7	32,7	32,7	35,3	34,9	*
KULTURELL DELTAKING										
Kinobesøk pr. innbygger	4,3	4,0	3,7	3,6	3,1	3,1	2,7	3,0	2,8	3,0
Teater og opera: Besøk pr. 1 000 innbyggere	270	304	288	280	259	277	271	280	300	*
Folkebibliotek: Utlån pr. innbygger	4,0	4,0	4,2	4,3	4,4	4,3	4,3	4,4	4,2	*
Dagsaviser ⁵ Eksemplarer pr. 1 000 innbyggere	429	441	443	448	455	463	384	494	497	557
BOLIG, OMGIVELSER OG MILJØ										
Boligstandard										
- andel som bor trangt ⁶ , %	16	13	9
- andel som bor i umoderne bolig ⁷ , % . .	18	13	11
- andelen som er utsatt for støy i boligen, %	14	13	12
KRIMINALITET										
Forbrytelser i alt pr. 100 000 innbyggere . .	2 980	3 209	3 610	3 860	3 657	3 877	3 949	4 737	5 219	5 615
Av dette										
Grove voldsforbrytelser ⁸ pr. 100 000 innb.	8,8	8,0	9,4	10,8	10,6	13,1	15,4	17,2	21,6	26,3

.. data ikke tilgjengelig * data mangler foreløpig.

¹ Sum av ett-årige fruktbarhetsrater 15-44 år. Antallet barn hver kvinne kommer til å føde under forutsetning av at fruktbarhetsmønsteret i perioden varer ved og at dødsfall ikke forekommer.

² Under forutsetning av at et kull gifte kvinner gjennomlever de aldersspesifikke skilsmisseratene dette året, og at dødsfall og gjengifte ikke forekommer.

³ Disponibel inntekt = samlet inntekt minus utlignet skatt.

⁴ De tidelene av husholdningene med lavest og høyest inntekt.

⁵ Fra og med 1989 regnes Aftenpostens aftenummer som egen avis.

⁶ En person bor trangt hvis personen bor alene og disponerer ett rom eller personen tilhører en flerpersonshusholdning som disponerer mindre enn ett rom pr. person.

⁷ En bolig er umoderne hvis den er uten bad eller WC, er kald eller fuktig.

⁸ Omfatter voldtekt, utuktig omgang med mindreårige, incest, grov legemsbeskadigelse, drap, drapsforsøk og grovt ran.

**AKTUELLE
PUBLIKASJONER
FRA SSB**

STATISTISK ÅRBOK 1990 (NOS B; 921). Gir opplysninger om befolkning, sosiale forhold, rettsforhold, næringsliv, økonomi og mange andre sider av det norske samfunn. En avdeling med internasjonale oversikter er også tatt med.
491 sider. Kr 80,-
ISBN 82-537-2946-4
ISSN 0377-8908

HELSESTATISTIKK 1988 (NOS B; 918). Publikasjonen har tabeller over helsepersonale, helseinstitusjoner og helseforhold ellers. For ulike typer sykehus er gitt opplysninger om driftsutgifter etter utgiftenes art.
109 sider. Kr 55,-
ISBN 82-537-2940-5
ISSN 0332-7906

UTDANNINGSSTATISTIKK VIDeregående SKOLER 1. OKTOBER 1988 (NOS B; 912). Gir opplysninger om videregående skoler og om lærere og elever i disse. Tallene omfatter dels elever pr. 1. oktober 1988 og dels elever og privatister som avsluttet en utdanning i foregående skoleår, dvs. 1987-1988. Omfatter også opplysninger om søkere til videregående skoler.
125 sider. Kr 55,-
ISBN 82-537-2933-2
ISSN 0332-8031

UTSYN OVER HELSETJENESTEN. ENDRINGER I RESSURSBRUK OG AKTIVITET/Anders Barstad og Arne S. Andersen (RAPP; 90/5). Publikasjonen presenterer viktige utviklingstrekk i helsetjenesten, med hovedvekt på de siste 10-15 årene. Den belyser utgiftene til og ressursinnsatsen i helsetjenesten, og viser aktiviteten i helsetjenesten, f.eks. kontakten med leger og fysioterapeuter og innlegginger på sykehus. Den gir opplysninger om helsetjenestens kvalitet og effektivitet og går inn på likeverdigheten av helsetjenestetilbudet.
133 sider. Kr 75,-
ISBN 82-537-2914-6
ISSN 0332-8422

FORBRUKSUNDERSØKELSE 1986-1988 (NOS B; 919). Inneholder opplysninger om forbruksutgifter i private husholdninger, regnet i priser for 1988. Det gis også tall for brukte mengder av mat- og drikkevarer. Opplysningene bygger på resultatene fra forbruksundersøkelsene i 1986, 1987 og 1988.
172 sider. Kr 60,-
ISBN 82-537-2941-3
ISSN 0546-6504

BEFOLKNINGSSTATISTIKK 1990 HEFTE II FOLKEMENGD 1. JANUAR (NOS B; 930). Publikasjonen gir tall for befolkningen etter alder, ekteskapelig status og statsborgerskap for hele landet, fylker og kommuner.
148 sider. Kr 55,-
ISBN 82-537-2965-0
ISSN 0801-6690

LEVA I NORDEN

En rapport om levekår og ulikhet i de nordiske land i 1980-årene konkluderer bl.a. med at:

- *Forskjellene i materiell levestandard mellom de nordiske land er blitt mindre på 1980-tallet, og Sverige har ikke lenger den høyeste materielle levestandard i Norden.*
- *De nordiske land blir stadig mer like når det gjelder familiedannelse og familiestruktur.*
- *Forskjellene i helsetilstand mellom de nordiske land har blitt mindre på 1980-tallet.*

Rapporten behandler levekårene i Norden i stor bredde. I tillegg til materiell levestandard, familieforhold og helse tar den for seg sysselsetting og arbeidsforhold, utdanning, boforhold, fritidsaktiviteter, sosiale relasjoner, politiske ressurser og trygghet for vold. Den bygger for en stor del på de levekårsundersøkelsene som er gjennomført i de nordiske land på 1980-tallet.

J. Vogel: *Leva i Norden. Levnadsförhållanden ock ojämlikhet vid slutet av 80-talet*. Nordisk statistisk skriftserie nr. 54, 1990.

Kan bestilles fra Statistisk sentralbyrå, Opplysningskontoret (tlf. 02-86 49 64).
242 sider. Pris kr 125,-.

AKTUELL STATISTIKK FRA SSB

Markert økning i kommunale satser og avgifter

Statistisk sentralbyrå har gjennomført en undersøkelse av kommunale satser for egenbetaling knyttet til hjemmebasert omsorg og avgifter knyttet til bolig. Undersøkelsen omfatter et utvalg på 66 kommuner spredt over hele landet. Utvalgs-kommunene dekker samlet om lag 50 prosent av landets befolkning. Resultatene fra undersøkelsen viser av kommunene satser for egenbetaling for hjemmehjelp i gjennomsnitt økte med 16,2 prosent fra februar 1989 til februar 1990. Tilsvarende tall for husmorvikar viser en økning på 7,3 prosent.

Årsavgiften for renovasjon økte med 6,3 prosent fra året før. Tilsvarende tall for feiing er 10,6 prosent og for vann- og kloakk 12,3 prosent. Undersøkelsen viser videre at endringene i alle kommuner ble gjennomført med virkning fra og med januar måned. Kommunene foretar bare årlige justeringer av disse satsene.

Institusjoner for eldre: kostnader 1989

Det kostet om lag 12 milliarder kroner å drive institusjonene for eldre i 1989. En plass kostet i gjennomsnitt 250 000 kroner pr. år eller 685 kroner pr. døgn. Beboernes egenbetaling var en milliard kroner. Kostnadene til den institusjonsbaserte eldreomsorgen (minus beboernes egenbetaling) var om lag 3 600 kroner pr. person i befolkningen over 16 år.

Kostnadene pr. institusjonsplass varierer etter institusjonstype. Mens en sykehjemsplass kostet 281 000 kroner pr. år, var kostnadene til plass i servicebolig med heldøgns pleie og omsorg 88 000 kroner pr. år. Tilsvarende tall for kombinerte alders- og sykehjem og aldershjem var henholdsvis 213 000 og 186 000 kroner pr. plass og år.

Lønnskostnadene utgjorde 77 prosent av de totale kostnadene for institusjonstypene sett under ett. Serviceboliger med heldøgns pleie og omsorg skiller seg litt ut ved at lønnskostnadene her utgjorde 64 prosent av de totale kostnadene. Lønnskostnadene ved de andre institusjonstypene var mellom 73 og 77 prosent av de totale kostnadene. Institusjonenes kostnader er langt på vei gitt med antall årsverk som er knyttet til hver plass.

Av 100 kroner som ble brukt i institusjonene, gikk 77 kroner til lønn, 2 kroner til utstyr og vedlikehold, 16 kroner til andre driftsutgifter (det vil si matvarer, husleie, brensel, kontorhold osv.), 2 kroner var overføringer og 4 kroner ble brukt til nybygg og nyanlegg.

Nær 80 prosent av institusjonens inntekter bestod av overføringer fra kommunene, mens beboernes egenandel utgjorde 9 prosent av inntektene.

Forventet levealder øker

Ut fra dødelighetsforholdene i 1989 kan nyfødte gutter forvente å bli 73,3 år gamle, mens nyfødte jenter kan regne med å bli 79,9 år. Tallene er for begge kjønn de høyeste som er registrert.

I 1989 hadde 70-årige kvinner en forventet gjenstående levetid på 14,8 år, eller 1,9 år mer enn i perioden 1966-1970. Tilsvarende tall for menn var 11,5, en økning på 0,6 år. Gjenstående levetid for 70-årige menn var likevel høyest i perioden 1951-1955, da den var 11,6 år. Gjenstående levetid for 70-åringer har hatt en noe annen utvikling enn levealderen for nyfødte, fordi dødeligheten er blitt mest redusert blant de yngste.

I 1989 ble det registrert 45 173 dødsfall i Norge, 23 604 menn og 21 569 kvinner. Både for menn og kvinner var tallene omtrent de samme som året før. Med stabil dødelighet vil det bli en økning i dødsfallene fordi det i en periode stadig blir flere i eldre aldersgrupper.

Tallet på døde pr. 1 000 bosatte var 10,7 i 1989, mot 10,8 året før.

Over 60 prosent av de som døde i 1989 var over 75 år. Barn under 15 år utgjorde knapt 1,4 prosent av dødsfallene. Blant disse var tre av fire under ett år.

Stor nettoutflytting til Sverige i 1989

En nettoutflytting til Sverige på i alt 7 900 i 1989 er den vesentligste årsaken til at Norge i 1989 hadde en nettoutflytting til utlandet på 1 500. En må helt tilbake til midten av 1960-tallet for å finne tilsvarende nettoutflytting. Dette viser endelige tall fra Statistisk sentralbyrås befolkningsstatistikk.

I 1989 ble det registrert 25 800 flyttinger til Norge fra utlandet. Dette er 4 000 færre enn året før. Utflyttingene økte med 7 500, til 27 300. I 1989 var det spesielt stor nettoutflytting av norske statsborgere. I alt flyttet det netto ut av landet 9 300 norske statsborgere. Av disse flyttet 7 000 til Sverige. Nettoinnflyttingen av utenlandske statsborgere var 7 800 mot 13 700 året før.

Utenom Sverige var det en viss nettoutflytting til andre nordiske land, Frankrike, Spania, Storbritannia og USA. Samlet nettoutflytting i forhold til europeiske land var 8 200.

Den største nettoinnflyttingen kom fra Jugoslavia, Pakistan, Sri Lanka og Vietnam. Samlet nettoinnflytting fra Asia var 5 400 mot 5 900 året før. Nettoinnflyttingen fra afrikanske land ble redusert, bortsett fra Somalia. Fra Sør-Amerika kom det netto inn 700 mot 2 200 året før, noe som særlig skyldes kraftig reduksjon i nettoinnflyttingen fra Chile.

Fylkene Oslo og Akershus hadde til sammen en nettoinnflytting på nærmere 2 100 i 1989, en halvering i forhold til 1988. Sett i forhold til folketallet var innflyttingen størst i Vestfold. De tre nordligste fylkene hadde en nettoinnflytting på til sammen 1 800, etter å ha variert mellom 2 100 og 4 500 de 7 foregående årene. Også fylkene Hordaland og Møre og Romsdal hadde en betydelig nettoutflytting.

SAMFUNNSSPEILET 1990 – Innholdsfortegnelse

Nr. 1:	Side:
Familien i endring: Myter og realiteter <i>Turid Noack</i>	2
Fruktbarheten i Norden: Lav, men økende? <i>Lars Østby</i>	9
Hvem har økonomiske problemer? <i>Jan Lyngstad</i>	13
Barnefamilier og gjeldsrenter: Sterkast vekst for dei etablerte <i>Jon Epland</i>	16
Økende undersysselsetting <i>Jon Halvard Eide</i>	19
Utlendinger og sosialhjelp: Hjelp til etablering eller langtids avhengighet? <i>Berit Otnes</i>	22
Unge kunstnere: Ikke bare armod <i>Pål Espen Søybye</i>	26
Nr. 2:	
Hva skjer i eldreomsorgen? <i>Anders Barstad, Kirsti Huserbråten og Berit Hyllseth</i>	2
Full barnehagedekning: Når og på hvilken måte? <i>Arne S. Andersen og Jan Erik Kristiansen</i>	7
Utdanning: Økende geografiske forskjeller <i>Paul Inge Severeide og Elisabetta Vassenden</i>	11
Innvandrere: Hvor mye utdanning har de? <i>Elisabetta Vassenden</i>	13
Uførepensjonister 1967-1988: Fordobling i antall – firedobling av utgiftene <i>Hilde H. Holte</i>	15
Husholdningsbudsjettet: Fra brød til bil og bolig <i>Eiliv Mørk og Stein Opdahl</i>	18
Boforhold – en sentral levekårskomponent <i>Dagfinn Ås</i>	23
Usynlige kvinner – trenger vi nye mål for verdiskapning? <i>Iulie Aslaksen og Ann-Lisbet Brathaug</i>	26
Mor og barn – hellig allianse eller de fattiges forbund? <i>An-Magritt Jensen, Bjørg Moen og Sten Erik Clausen</i>	30
Nr. 3:	
Alderspensjon: Fortsatt store forskjeller mellom menn og kvinner <i>Kari Wuttudal</i>	2
Dagens og morgendagens eldre kvinner – familieerfaring og yrkesliv <i>Turid Noack og Inger Texmon</i>	7
Uførepensjonister: Stadig flere vonde rygger <i>Hilde H. Holte</i>	13
Tema: Norden	
Forbruksutgifter i Norden: Samme nivå, men ulikt mønster <i>Stein Opdahl</i>	16
Sysselsatte i Norge har høyest utdanning i Norden <i>Helge Næsheim og Arild Schou</i>	20
Levekår i Norden <i>Joachim Vogel</i>	23
Folke- og bolig telling 1990 <i>Jan Furseth og Halvard Skiri</i>	27
Sosiale indikatorer fra SSB	28

«Samfunnsspeilet» er et tidsskrift med
letteste artikler om folks levekår og livsstil.
«Samfunnsspeilet» er et tidsskrift der
Statistisk sentralbyrå sprer resultater om aktuell
levetidsforskning til en større leserkrets.

«Samfunnsspeilet» er skrevet

- for deg som underviser i samfunnsfag
- for deg som driver med informasjon
- for deg som forsker
- for deg som arbeider med sosial- og
helsespørsmål
- for deg som arbeider i administrasjon
og forvaltning
- eller rett og slett for deg som er opptatt av
samfunnsforhold.

Abonnement bestilles hos:
Statistisk Sentralbyrå
Opplysningskontoret
Postboks 8131 Dep.
0033 OSLO 1
Telefon (02) 86 45 00

Publikasjonen utgis i kommisjon
hos H. Aschehoug & Co. og
Universitetsforlaget, Oslo, og er
til salgs hos alle bokhandlere.
Løssalgpris kr. 40,-
ISSN 0801-7603
ISBN 82-537-2982-0

SSB
Statistisk
sentralbyrå